

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

Zdravotně sociální fakulta

VLIV RODINY NA TRESTNOU ČINNOST MLADISTVÝCH

Bakalářská práce

Martina BŘEZOVSKÁ

Vedoucí práce

JUDr. Milan KUČERA, Ph. D.

Datum odevzdání

18. 8. 2006

ABSTRAKT

This work is focused on problems of function ability of family and its influence on successful education of children and youth.

The aim of this work is to map main factors that influence youth's criminality, such as types of families, to confirm and compare current knowledge with actual status of investigated groups of convicted youth, to learn which type of families influence the most behaviour and act of youths negatively, which criminal activity is caused by children and youths from these families, what is the attitude of youths towards discipline and punishment, which is executed by parents, like, and whether they regard these punishments fair or unfair and which reasons they mentioned.

The structure of final work is differentiated to obligatory and recommended parts.

The main part of work is divided into "theoretical part" (explanation of problem) and " practical part " (where I'm focused on investigation of social conditions and relations in family. Based on it I prepared a plan of empirical investigation and established targets and tasks, working hypothesis and I chose concrete methods of investigation).

The work includes conclusions and practical recommendations.

The final work is compiled upon the rules for final work included hierarchic structure of the text and reference of final work

A list of related literature is included.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma ***Vliv rodiny na trestnou činnost mladistvých*** vypracovala samostatně a použila jen pramenů, které cituji a uvádím v proložené bibliografii.

Souhlasím s použitím práce k vědeckým účelům.

V Českých Budějovicích

Podpis studenta

Obsah

ÚVOD

1. SOUČASNÝ STAV

1.1 Osobnost pachatele v kriminologii a psychologii a stručný nástin kriminologických teorií a koncepcí

1.2 Přehled kriminologických teorií vycházejících převážně z biologických a psychologických aspektů

1.2.1 Teorie somatotypu

1.2.2 Teorie chromozomálních aberací a endokrinních poruch

1.2.3 Etiologická koncepce

1.2.4 Koncepce oligofrenního pachatele

1.2.5 Psychoanalytická koncepce pachatele

1.3 Přehled kriminologických teorií vycházejících převážně ze sociálních aspektů

1.3.1 Teorie sociálního vlivu

1.3.2 Teorie sociálního učení

1.4 Stručná charakteristika osobnosti mladistvého pachatele z hlediska státní politiky a sociálně patologických jevů

1.4.1 Osobnost juvenilního delikventa

1.4.2 Koncepce státní politiky ve vztahu k mladé generaci

1.4.3 Mládež a sociálně patologické jevy

1.5 Stručné charakteristiky mladistvých pachatelů vybraných trestných činů

1.5.1 Osobnost pachatele trestného činu vraždy

1.5.2 Osobnost pachatele trestného činu loupeže

1.5.3 Osobnost pachatele trestného činu krádeže

1.6 Výchova dítěte v rodině

- 1.6.1 Biopsychosociální a etické aspekty výchovy dítěte*
- 1.6.2 Výchovné postupy rodičů a předpoklady zdravého vývoje dítěte*
- 1.6.3 Rodina jako malá sociální skupina*

1.7 Makrosociální a ekonomické aspekty české rodiny po roce 1989

- 1.7.1 Objektivní podmínky života českých rodin a psychologické účinky na ně*
- 1.7.2 Reakce rodin na změny po roce 1989*

2. CÍLE PRÁCE, ÚKOLY A HYPOTÉZY

- 2.1 Cíle empirického šetření**
- 2.2 Úkoly empirického šetření**
- 2.3 Pracovní hypotézy**

3. METODIKA A ORGANIZACE SBĚRU DAT

- 3.1 Metody empirického šetření**
- 3.2 Sestavení dotazníku**
- 3.3 Předběžné šetření**
- 3.4 Výběr vzorku a základní charakteristika zkoumaného souboru**
- 3.5 Místo empirického šetření**
- 3.6 Identifikační znaky**
- 3.7 Organizace sběru dat a jejich analýza**
 - 3.7.1 Organizace sběru dat*
 - 3.7.2 Analýza a zpracování informací*

4. VÝSLEDKY A JEJICH INTERPRETACE

- 4.1 Rodinná výchovná atmosféra mladistvých delikventů v dětství (Díl A)**
- 4.2 Častost, adekvátnost, formy rodičovských trestů a odměn a reakce na ně (Díl B)**
- 4.3 Volný čas a utváření vztahů mladistvých delikventů ke skutečnosti (Díl C)**
- 4.4 Poruchy chování mladistvých ve školním věku (Díl D)**
- 4.5 Identifikační znaky mladistvých delikventů (Díl E)**
- 4.6 Sociální a ekonomické aspekty české rodiny (Díl F)**
- 4.7 Verifikace hypotéz empirického šetření**

- 4.8 Závěry empirického šetření**
- 4.9 Praktická doporučení**

5. DISKUSE

6. ZÁVĚR

7. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

8. KLÍČOVÁ SLOVA

9. SEZNAM PŘÍLOH, PŘÍLOHY

ÚVOD

Jako rozhodující faktor prevence zločinnosti dětí a mládeže je považována **funkční schopnost rodin**. Výzkumy dokázaly, že spolu s dobrou výchovou a vhodným zaměstnáním jsou emočně zdravé rodiny významným zdrojem účinné socializace a společenské integrace. Studie vývojové a sociální psychologie dokázaly, že rané poruchy (nepočetivé a protispolečenské chování) představují důležitý moment pozdější kriminality a že bezporuchová funkce rodin sehrává hlavní úlohu při formování chování dětí. Klíčem k prevenci zločinnosti dětí a mládeže je **podpora zdravého způsobu života rodiny** a napodobování dobrých zkušeností. Z tohoto poznatku vychází i potřeba přijetí opatření včasného zásahu již v dětství. Výzkumy dále potvrzují, že z dětí, které projevují známky protispolečenského chování již v raném věku se mnohem pravděpodobněji stanou nebezpeční pachatelé trestných činů a recidivisté, spíše než u těch, kteří s trestnou činností začínají v pubescentním věku, kde je naděje, že z delikventního chování později vyrostou.

Rodiny, ve kterých žijí delikventní děti se často vyznačují mnoha sociálními a osobními problémy, panuje zde **stresová atmosféra, neshody a konflikty**. Poměrně častý je rovněž **nízký socioekonomický status**, rodiče vůči dětem používají nepřiměřeně tvrdé tresty, zanedbávají své děti a také sami pocházejí z podobných rodin. Ani nízký socioekonomický status rodičů, případně jejich rozchod nebo skutečnost, že dítě vyrůstá v neúplné rodině nutně nevede k tomu, že budou děti náchylné k protispolečenskému nebo delikventnímu chování. Mezi důležité okolnosti patří **kvalita a trvání vztahu dítěte ke zbývajícím rodičům**, než vlastní absence špatného rodiče. Problém může být také kompenzován jedním **kvalitním vztahem mimo rodinu**, nebo úspěšnými zkušenostmi ve škole, případně v jiných oblastech socializace. Ve věci intervence a podpory rodin existují určitá omezení. Profesionální pracovníci někdy váhají, do jaké míry mají zasahovat do velmi osobní a soukromé sféry života.

Existence systému sociální a materiální podpory rodin je důležitá pro to, aby se zabránilo jejich kriminogennímu odsunu na okraj společnosti, a aby byl kompenzován rozpad rodiny nebo ztráta rodinných pout. **Stát i další neformální organizace** mohou vyvinout mnoho systémů zaměřených na podporu rodiny, které si kladou za cíl pomáhat rodičům nacházejícím se v obtížné situaci. Vedle **ekonomické a sociální pomoci státu** by měly být schopny rodiny využít poskytované služby péče o děti, zdravotní pomoc, intervenci v krizi, poradenství, případně poskytování dočasných úlev. Některé tyto služby bohužel zatím v České republice nejsou a očekává se teprve jejich rozvoj.

Programy zaměřené na podporu rodiny, pokud poskytují vazby na další sociální služby a neformální zájmové skupiny, mohou zlepšit chování i prospěch dětí ve školách. Tyto okolnosti pak přímo souvisí se snižováním dětské delikvence.

Bakalářská práce se zaměřuje na problematiku funkční schopnosti rodin a jejich vliv na zdárný vývoj dětí a mládeže. Práce je svým obsahem informační a formou určená především sociálním pedagogům, etopedům, učitelům, rodičům, studentům, popřípadě i dalším zájemcům, kteří se o uvedenou problematiku zajímají. **Neklade si za cíl** objevit něco zcela nového, spíše dílčím způsobem ověřit a porovnat dosavadní poznatky v této oblasti s aktuálním stavem u zkoumané skupiny mladistvých delikventů.

Práce je rozdělena na dvě části, a to „**teoretickou a praktickou**“.

V první kapitole, její první části práce se zabývám základními charakteristikami osobnosti pachatele v kriminologii a psychologii a stručně uvádím přehled kriminologických teorií a koncepcí, základní příčiny kriminality a vnitřní dispozice páchat trestnou činnost. Pozornost směřuji především na kriminologické teorie vycházející převážně z biologických aspektů, které představuje teorie somatotypu a koncepce představitelů tzv. „konstituční školy“ vycházející z úzké vazby mezi

somatickým typem a určitými osobnostními charakteristikami a dědičnými podmíněnostmi a ukazují typy kriminálního chování. Dále na teorii chromozomálních aberací a endokrinních poruch, kde poukazují na vzájemný vztah chromozomů a sklonů k duševním poruchám i asociálnímu chování při jejich zvýšeném výskytu. Pozornost věnují i endokrinologické teorii, která sleduje vazbu mezi anomáliemi endokrinní soustavy a výskytem trestné činnosti u delikventů s těmito anomáliemi, a to v souvislosti s tzv. biochemickou teorií poruch, jež dává do vztahu defekty metabolismu, tj. především nedostatku různých látek v těle v okamžiku spáchání trestného činu. Biologické teorie a koncepce uzavírám tzv. etologickou koncepcí, která se snaží vysvětlit deviantní lidské chování na základě objektivního studia chování zvířat a jejich aplikaci na člověka s poukázáním na obecnou vrozenost chování, zejména jeho instinktivnost. Psychologické koncepce jsou v mé práci zastoupeny koncepcí oligofrenního pachatele, která patří k dalším monofaktoriálním koncepcím, ztotožňujícím delikventa s oligofrénem a dávající do těsného vztahu mentální deficit a kriminalitu.

Ve druhé části se zaměřuji na vnější faktory příčin kriminality, zejména na vlivy sociálního prostředí a sociálního učení. Představuji teorii sociálního vlivu, jejímž reprezentantem je J. T. Tedeschi, která radikálně kritizuje biologické a psychoanalytické teorie. Agresivní chování je podle Tedeschiho determinováno především sociálně. Podobně teorie sociálního učení, o které se zmíním, vychází z předpokladu, že lidský jedinec nemá vrozený repertoár agresivního chování a získává ho až během své ontogeneze pomocí mechanismů sociálního učení.

Ve třetí části stručně charakterizuji osobnost mladistvého pachatele z hlediska koncepce státní politiky a sociálně patologických jevů. Vycházím ze zaměřené studie Neumanna, který prokázal mnohostrannou narušenost osobnosti juvenilního delikventa a koncepce státní politiky, která podtrhuje potřebu komplexního řešení nejzávažnějších problémů mládeže ve vztahu k rodině, vzdělávání a výchově, trávení volného času a sociálně patologických jevů.

Ve čtvrté části stručně uvádím charakteristiky mladistvých pachatelů vybraných trestných činů – vraždy, loupeže a krádeže – jež dominují v trestné činnosti mladistvých.

Ve 2. kapitole, její první části, se zabývám výchovou dítěte v rodině, zaměřuji se na bio-psycho-sociální a etické aspekty výchovy dítěte, především na realizované výchovné postupy rodičů a přibližuji základní předpoklady zdravého vývoje dítěte. Dále v ní zdůrazňuji význam rodiny jako malé sociální skupiny pro mravní vývoj dítěte, jeho hodnotovou orientaci a vytváření postojů.

Ve druhé části této kapitoly přibližuji makrosociální a ekonomické aspekty české rodiny po roce 1989, poukazují hlavně na objektivní podmínky života českých rodin a možné psychologické účinky působení na rodiny a případné reakce těchto rodin na změny po roce 1989.

V praktické části práce se zaměřuji na zkoumání rodinné výchovné atmosféry mladistvých delikventů v dětství, na častost, adekvátnost, formy rodičovských trestů a odměn a reakce mladistvých na ně, na problematiku volného času a utváření vztahů mladistvých delikventů ke skutečnosti, na jejich poruchy chování ve školním věku a ekonomické postavení rodin delikventů. K tomu stanovuji příslušné cíle, úkoly, pracovní hypotézy, metody, metodiku šetření a organizaci sběru dat. Po vyhodnocení výsledků empirického šetření a jejich interpretaci přijímám určité závěry a šetření uzavírám praktickými doporučeními.

Práci doplňuji seznamem použité literatury a grafickými přílohami.

SOUČASNÝ STAV

Ve své práci věnuji pozornost zkoumání sociálního prostředí a sociálních vztahů uvnitř malé primární sociální skupiny – **rodiny**.

Optimální podmínky pro socializace dětí zaručuje zpravidla jen rodina úplná, funkční, bez patologických fenoménů v osobnosti rodičů. Každé odchýlení může způsobit v procesu socializace dítěte potíže, vedoucí v mezních případech až k protiprávnímu jednání, hlavně v období puberty a adolescence.

Proto jedním z nejdůležitějších kriminologických problémů je trvale odhalovat sociální podmínky, z nichž vzniká trestná činnost. Nezbytnost detailního poznání těchto podmínek, podmiňujících vývoj osobnosti dítěte, určuje pak volbu toho či onoho jednání s ním.

Poznat **vliv negativních jevů na chování mladé generace** předpokládá podrobnější analýzu různých oblastí společenského života. Jednou z oblastí, ve které se různé poruchy vztahů a vzájemného chování vyskytují je právě rodina, která má zajistit nezbytné podmínky pro zdravý vývoj dítěte (34).

V kriminologii, soudní psychologii, sociologii mládeže, sociální pedagogice a dalších společenskovědních oborech se tato problematika řeší zpravidla v souvislosti s trestnou činností dětí a mládeže.

Jakýkoliv negativní jev je podmíněn faktory, které vedou k jeho vzniku, na druhé straně faktory, které brání jeho projevení. To lze předpokládat i v případě utváření antisociálního (protiprávního) chování a jednání mládeže. Ovšem pouhé prokázání

okolností podněcujících nebo umožňujících spáchání trestného činu nestačí. Je třeba blíže zkoumat i faktory opačné, a jejich vzájemnou souvislost.

Je tedy zřejmé, že **vliv kriminogenních a nekriminogenních faktorů** na osobnost mladého člověka lze přibližně určit podle častosti jejich výskytu a propojení.

Ve vzájemném vztahu rodinného prostředí a dítěte hraje důležitou roli také jeho **osobnost**. Častost výskytu a projevů kriminogenních a nekriminogenních faktorů závisí v nemalé míře na stabilitě individuálních psychologických vlastností dítěte aj.

Při zkoumání sociálních podmínek a vztahů v rodině vycházím z **koncepce skupinové dynamické aktivity** a na jejím základě sestavím **plán empirického šetření, stanovím cíle a úkoly, pracovní hypotézy, zvolím konkrétní metody šetření** a další požadované náležitosti.

V souladu s touto koncepcí rozčlením vzájemné vztahy všech členů rodiny na dva druhy, a to **přímé vztahy mezi členy skupiny**, založené na sympatii nebo antipatii a na **zprostředkované vztahy členů** rodiny, tj. přijatými hodnotami, úkoly, cíli závažnými pro celou rodinu.

V charakteristice rodin hraje důležitou úlohu i jejich **struktura, složení, zákonitosti jejich utváření, rozvoje a upevňování** a dále **možnost rodiny realizovat své potřeby**. Předpokládá se také, že všechny tyto zvláštnosti se mohou projevit prostřednictvím odpovídajících komponentů společné činnosti rodiny, např. chybí-li jeden z rodičů nebo se v rodině vyskytují členové, které je třeba proti jejich vůli přidržet k odpovědnosti, např. záškoláci, „útěkáři“, svědčí to u dané rodiny o provádění jisté společenské kontroly. Kromě toho se mohou zmíněné zvláštnosti promítnout i do

výběru objektů důležitých pro členy rodiny a projevů reálné činnosti (hodnotové orientace).

1.1 Osobnost pachatele v kriminologii a psychologii a stručný nástin teorií a koncepcí

Komplexnost a složitost problematiky osobnosti pachatele v jejích strukturálních i dynamických parametřích, včetně jejích sociálních aspektů, se nutně projevila i v rozmanitosti koncepcí kriminologů a psychologů. Ty vytváří značné množství škol a směrů, které koexistují a lze je podle určitých kritérií třídit.

Holyst (1979) klasifikuje **kriminologické teorie na koncepce psychobiologické, sociopsychologické a sociologické** (25).

V naší literatuře se podrobně touto problematikou zabýval v zaměřené studii **Michal (1970)**. Rozlišil teorie biologické, biopsychické a teorie orientované sociologicky a ekonomicky (23). Obdobnou klasifikaci podal **Neumann (1974)** a rozlišil teorie na převážně biogenetické, psychogenetické a sociogenetické (25).

Bylo by možno uvést ještě další klasifikace kriminologických teorií a koncepcí. Z hlediska účelu této práce však takový přístup není nutný. To by překračovalo zvolený rámec této práce. V její další části se snažím zaměřit pouze stručně na hlavní teorie a koncepce, které jsou relativně dobře rozpracovány a poskytují určité podněty pro formulování koncepce osobnosti pachatele, zejména osobnosti mladistvého pachatele.

Z těchto hledisek uvádím v práci některé teorie somatotypu, chromozomálních aberací a endokrinních poruch i koncepce etologické reprezentující oblast převážně biologických teorií, koncepce oligofrenního delikventa vycházející z psychologické koncepce a z teorií diferenciální psychologie a některé koncepce psychoanalytické.

Důraz pokládám vzhledem k charakteru práce na koncepcce sociální, hlavně na teorii sociálního učení A. Bandury a teorii sociálního vlivu J. T. Tedeschiho.

1.2 Přehled kriminologických teorií vycházejících převážně z biologických a psychologických aspektů

1.2.1 Teorie somatotypu.

Tyto teorie navazují na starší **doktríny fyziognomické** (Spurzheim aj.), **frenologické** (Gall, Caldwell aj.) a na **kriminální antropologii** Lombrosovu (25).

K těmto teoriím se řadí i koncepce představitelů tzv. „**konstituční školy**“, které vycházejí z předpokladu úzké vazby mezi tělesným typem a určitými osobnostními charakteristikami a dědičnými podmíněnostmi. To platí zejména o **kontinentální škole E. Kretschmera (1955)** a o amerických studiích **Sheldona (1942)** orientovaných již výrazně kriminologicky (25). Kretschmer se pokusil – na základě analýzy 4414 případů – uvést známé tělesné typy do vztahu s převládajícími charakteristikami kriminálního jednání /atletický typ – násilné trestné činy, astenický typ – drobná majetková trestná činnost, pyknik – podvody, ale i násilné trestné činy a smíšené typy projevující sklon k mravním deliktům.

Pokusy kvantifikovat Kretschmerovu typologii většinou selhaly. Lze vcelku souhlasit s **Voldem (1958)**, že chybí přesvědčivý důkaz k podpoře tvrzení o vztazích povahy deliktu a tělesného typu. Tento kriticky hodnotí takto: „neexistuje dosud žádný důkaz, že fyzický typ jako takový má nějaký konzistentní vztah k právně a sociologicky definovanému deliktu“.

1.2.2 *Teorie chromozomálních aberací a endokrinních poruch*

Někteří badatelé, např. **Forssman, Lambert (1966)**, se domnívají, že **nadbytečné chromozómy u mužů způsobují vyšší riziko antisociálního chování** (převážně násilnou trestnou činnost). Forssman k tomu uvádí, že lze považovat za prokázané, že muži s nadbytečným jak X nebo Y chromozómem mají zvýšený sklon k duševním poruchám i k asociálnímu chování (35).

Většina prací orientovaných na chromozomální aberace byla podrobena kritice, především pro nedostatek ve výzkumné strategii a v metodologických aspektech (35). Lze však souhlasit s tím, že sociální adaptace daného jedince bude vždy záviset mj. též na interakci biologických (i dosud neobjevených) faktorů s činiteli konkrétního sociálního prostředí, např. rodiny (27).

Kriminální chování z poněkud jiného aspektu se snaží vyložit stoupenci tzv. **endokrinologické teorie**, jež se snaží spojit v těsnou vazbu trestnou činnost a anomáliemi endokrinní soustavy, tj. hypofýzy, štítné žlázy, pohlavní žlázy apod. Opírá se zejména o **výzkumy Bermana (1938)**, který srovnal skupinu 250 delikventů v Sing-Singu s kontrolní skupinou nekriminálních z New York City a zjistil dvojnásobně až trojnásobně vyšší výskyt poruch endokrinních žláz u experimentální skupiny. Tyto koncepce více či méně souvisejí s tzv. **teorií biochemických poruch**, podle níž u pachatele dochází – pro defekty metabolismu různých látek – v okamžiku spáchání trestného činu k jejich podstatnému nedostatku, např. úbytku cukru, vápníku apod. (25).

Tyto teorie přílišně akceptují dílčí aspekty fungování organismu člověka, chybí zde komplexnější, celostní hledisko s přihlédnutím zvláště k tomu, že nejvyšším orgánem v systému regulace chování je centrální nervová soustava. Žlázy s vnitřní sekrecí vytvářejí sice významný, ale pouze dílčí subsystém regulace (23).

1.2.3 Etiologická koncepce

Po druhé světové válce přišly nové podněty pro výklad lidského chování, zvláště deviantního, z oblasti srovnávací psychologie a zoopsychologie. V pracích **Lorenze a Tinbergena (1963)** vznikla nová vědecká disciplína – etologie /biologie chování/. Tinbergen ji vymezuje jako objektivní studium chování a klade důraz na kauzalitu chování jako celku a orientaci na vrozené chování a jeho vývoj (27).

V centru pozornosti etologie leží **studium instinktivního chování zvířat**. Poznatky jím získané se etologové snaží aplikovat i na výklad chování člověka.

Etologie významně obohatila teorii vývoje osobnosti o pojem tzv. **imprintingu** (ražby, vtisknutí). Tento pojem má významné aplikace v oblasti morálního vývoje osobnosti, neboť zdůrazňuje jeho nerovnoměrnost a různou relevanci jednotlivých vývojových stádií (25).

Etologické koncepce nelze beze zbytku přenášet na zkoumání lidského jednání, kde se uplatňuje řada dalších momentů, daných určitou výlučností vybaveného rozvinutou schopností učit se, modifikovat své chování na základě určitých kulturních vzorců osvojených v ontogenezi apod.

1.2.4 Koncepce oligofrenního pachatele

Jedním z prvních přístupů, v němž byly důsledně využity poznatky diferenciální psychologie, byla aplikace metod postihujících vybrané poznávací schopnosti, zvl. intelektové. Historicky byl tento směr spjat s rozvojem mentálních testů typu **Binet-Simonovy zkoušky intelligence (1905)**, v níž se prvně objevil **pojem tzv. mentálního věku**, z něhož byl později Sternem odvozen **intelligenční kvocient (IQ)**. Tyto techniky obohacené potom o nové testy typu Army-alfa, Army-beta vedly k širokému testování kriminální i nekriminální populace a umožnily formulovat

monofaktoriální koncepci, ztotožňující delikventa s oligofrénem, tj. subjektem slabomyslným.

Jejími nejvyhraněnějšími zástupci byli **Goddard (1920) a Williams (1916)** (25).

Tato koncepce nebyla v interpretaci výsledků zcela jednotná a vycházela z ní řada dílčích teorií, které shrnul **Shulman (1964)** v kritické studii takto:

Mentálně defektní subjekt je typem „rozeného zločince“, oligofrenie je dědičnou složkou charakteru a sleduje Mendelovy zákony, což vysvětluje převahu defektních delikventů mužského pohlaví. Oligofrenní jedinci jsou charakterizováni tím, že se dopouštějí nebezpečných násilných a sexuálních deliktů. Dopouštějí se zločinů z nedostatku inhibujících sociálních faktorů, protože jim chybí schopnost pochopit sociální hodnoty jejich kultury, které zahrnují definice toho, co je „dobré a špatné“. Nemohou předvídat důsledky svých jednání a tudíž nemohou být zastrašeni pohrůzkou trestu. Jsou zvýšeně sugestibilní, a proto snáze reagují na zločinné vůdcovství inteligentnějších osob. Oligofrenie u jedinců vychovávaných v rodinách, kde příklady delikvence jsou časté a běžné, vede k delikvenci (25).

Některé **výzkumy Healyho a Bronera (1936)** zvláště na delikventních a nedelikventních sourozencích sice podpořily názory o mírné převaze jedinců s nižší inteligencí v rámci delikventní populace, nicméně nevyvrátily závěry **metodologicky orientované studie Schmidta (1946)**, že „řada výzkumů ukázala, že vazba mezi oligofrenií a delikvencí je natolik nevýznamná, že z ní nelze dělat žádné skutečné závěry“ (25).

1.2.5 Psychoanalytická koncepce pachatele

Psychoanalýza, jakožto metoda zkoumání i terapie osobnosti, vidí v pachateli trestného činu v podstatě **maladaptovaného jedince**, který si trestnou činností odreagovává **neurotický konflikt**. Primární roli zde hrají vnitřní psychické instance, přičemž vnější sociální vlivy jsou odsunuty do pozadí.

Delikventní chování je psychoanalyticky vykládáno na základě komplikovaných vnitřních mechanismů, zejména pak na procesech psychosexuálního vývoje jedince, jeho poruchách – zvláště v období raného dětství – které údajně vedou k jeho neodpovídající sociální přizpůsobivosti, eventuálně až k sociálnímu selhání (33).

Ve vztahu k **juvenilním delikventům** jsou zajímavé **názory Johnsonové (1959)**, která rozlišuje mladistvé delikventy na „individuální“ a „sociologické“, přičemž u první skupiny klade v etiologii hlavní důraz na nevědomé procesy. Její trend rozvíjela **Benettová (1960)**, jež však více akcentovala zkoumání činitele rodinného pozadí. Obdobně **Grenwald (1962)** a **Konopková (1966)** zdůraznili podíl kulturních a sociálně psychologických momentů u adolescentních děvčat (25).

Mnohé psychoanalytické teorie mají určité zajímavé prvky, jež by však bylo nutno specifickým výzkumem ověřit. Kriticky k tomu uvádějí **Schubert** a **Nikšová (1968)** (26): „Práce psychoanalytiků nejsou doloženy objektivními důkazy a jen velmi zřídka používají kontrolních skupin normálních jedinců, proto jsou jinými odborníky často kritizovány“.

1.3 Přehled kriminologických teorií vycházejících převážně ze sociálních aspektů

Tyto teorie vycházejí především z teoretických pozic soudobé sociologie a sociální psychologie. Radikálně kritizují biologické a psychoanalytické teorie a přístupy teorie učení. Mezi významné teorie tohoto typu patří především **teorie**

sociálního vlivu reprezentovaná **J. T. Tedeschim** a **teorie sociálního učení A. Bandury**.

1.3.1 Teorie sociálního vlivu Tedeshiho (1983)

Centrálním pojmem je **donucení, donucovací síla**, která je užívána jednajícím jedincem s cílem ovlivnit jiného jedince, a tak u něj **vyvolat kooperativní chování**, jehož prostřednictvím by jednající jedinec dosáhl nějaké hodnoty. Donucení je považováno za formu vlivu. Základním problémem je zjištění důvodu volby donucovací síly místo jiné formy vlivu. Za činitele přispívající k rozhodnutí užít této síly jsou považovány např. nedostatek sebedůvěry, strach, obrana pověsti, udržení autority ap. Podle **Tedeshiho** je např. **agresivní chování determinováno** především **sociálně**.

Nedostatkem jeho teorie je ta skutečnost, že ve snaze vyhnout se subjektivismu v podstatě eliminuje při vysvětlení individuální agrese jednající subjekt. Odmítnutím analýzy motivační struktury agresivního chování se v podstatě zříká možnosti mu porozumět a omezuje se na jeho popis. Slabiny Tedeschiho teorie se projeví při její aplikaci na výklad neprogramované agrese vznikající v důsledku afektu v konfliktní situaci. Pokud vůbec tento badatel bere v úvahu osobnost, pak se orientuje pouze na kognitivní procesy a téměř opomíjí procesy emocionální (24).

1.3.2 Teorie sociálního učení. A. Bandura (1976)

Vychází z předpokladu, že **člověk nemá vrozený repertoár určitého chování**. Ten získá během ontogeneze pomocí mechanismů sociálního učení. Většina vzorců chování je získávána prostřednictvím **observačního učení**, eventuálně **posilováním produkovaného chování**. Nejdůležitějšími zdroji modelů určitého chování je **rodina** a subkulturní vlivy. Důležitým vzorem určitého chování je též tzv. symbolické modelování, jež poskytují sdělovací prostředky, zvláště televize (24).

Teorie sociálního učení představuje relativní komplexní pokus o výklad geneze určitého, zejména dnes u mladistvých delikventních osob typického agresivního chování. Důraz klade především na mechanismy osvojování schémat chování. Za problematický lze považovat výchozí předpoklad teorie o absolutním vlivu sociálního prostředí na vývoj osobnosti (11).

1.4 Stručná charakteristika osobnosti mladistvého pachatele z hlediska koncepce státní politiky a sociálně patologických jevů

1.4.1 Osobnost juvenilního delikventa

Osobnosti juvenilního delikventa věnoval zaměřenou studii **Neumann (1974)**. Prokázal v ní mnohostrannou narušenost osobnosti, jak pokud jde o oblast poznávací (inteligenci, paměťové funkce apod.), emocionální (zvýšená pohotovost k anxiózním a agresivním reakcím, zhoršená kvalita emočního kontaktu s okolím ap.), tak i o sféru interpersonálních vztahů (sociální labilita, zvýšená účast v neformálních skupinách), poruchovost v kvalitě zájmového pole, sebekontroly a schopnosti adekvátní tvorby soudů. Řada znaků svědčila pro zvýšenou frekvenci lehké mozkové dysfunkce u delikventních pubescentů. Pokud jde o hlavní socializační agens, byla sledována výrazná poruchovost jak v oblasti orientační rodiny (např. dozor rodičů, percepce domova, vztah rodičů k alkoholu, úplnost rodiny ap.), tak i v procesu školní výchovy (ať už jde o prospěch, chování, postoje ke škole ap.) (13).

1.4.2 Koncepce státní politiky ve vztahu k mladé generaci

Koncepce státní politiky ve vztahu k mladé generaci v České republice (dále jen ČR) **do roku 2000**. Na zasedání dne 6.1. 1999 schválila vláda České republiky koncepci, ve které si klade za cíl podtrhnout potřebu komplexního řešení, které by bylo v souladu s nutnou harmonizací politiky ČR vůči mládeži s politikou Evropské unie.

Jako mladou generaci – v souladu s koncepcí UNESCO – vymezuje věkovou skupinu dětí a mladých lidí do 26 let. Jako děti jsou považovány osoby ve věku do 18 let, jako mládež pak osoby ve věku od 18 do 26 let. Výkon státní správy v oblasti péče o děti a mládež na ústřední úrovni je v současnosti ze zákona v kompetenci MŠMT. Realizace dílčích oblastí této péče však přísluší i ostatním resortům.

Pro účely této práce dále používám termín „mladiství“ pro osoby ve věku 15 – 18 let a souhrnného termínu mládež nebo „mladá generace“ pro věkovou kategorii 15 – 26 let.

Koncepce státní politiky ve vztahu k mladé generaci v ČR do roku **2002** vymezuje **9 oblastí působení státní politiky, k nejzávažnějším patří problematika mládeže ve vztahu k rodině, vzdělávání a výchově, trávení volného času a sociálně patologickým jevům.**

Závažné jsou samozřejmě i ostatní oblasti. Pro účely této práce však preferuji vztahy mládež a sociálně patologické jevy a rodina a mladiství, přičemž výchově dítěte v rodině věnuji celou druhou kapitolu této práce.

1.4.3 Mládež a sociálně patologické jevy

V posledních letech dochází v souvislosti se změnami sociálními, politickými a ekonomickými podmínkami života lidí v ČR (tedy i rodin) k nebývalému **rozšíření sociálně patologických jevů mezi mládeží** (29). Za příčiny tohoto stavu lze považovat především některé **negativní jevy v rodině** (jsou předmětem mého dalšího zkoumání), dále současné společenské prostředí, kde se po ztrátě bariér, typických pro tzv. totální režimy, zatím spíše prosazuje snáze agrese a konzumní styl života, než jednání orientované na spolupráci a vytváření kvalitativních vztahů. Dále jde zejména o **agresivní vliv konzumní kultury** včetně dopadu do hodnotového systému mladé generace, **nedostatečnou nabídku** atraktivních možností **trávení volného času**, což

zvyšuje riziko ohrožení mladé generace sociálně patologickými jevy. Jednou z příčin výskytu sociálně patologických jevů včetně projevů politického extremismu je **nezaměstnanost mladých lidí**.

K sociálně patologickým jevům patří i **násilí páchané na dětech a mladých lidech**. Kromě násilných trestných činů pozorovatelných v širokém průřezu populace, jde o násilí v rodinách (ubližování na zdraví, syndrom týraného dítěte, systémové týrání ap.), ale i o násilí (šikanu) ve školních kolektivech a vojenských jednotkách. Nudící se mládež, často pod vlivem alkoholu a dalších toxických látek, se dopouští vandalismu a násilné trestné činnosti (29).

Z pohledu **kriminální evidence** je třeba řešit i problematiku dětské prostituce a prostituce mladistvých a množící se produkci dětské pornografie.

Od roku 1990 se výraznou měrou rozšířilo **zneužívání návykových látek**. V této oblasti se ČR velmi rychle dostává na úroveň vyspělých zemí s obdobným modelem zneužívání návykových látek i mírou zneužívání (v alkoholu ovšem patříme k předním konzumentům). Obecně lze konstatovat, že se vytvořily podmínky pro konstituování, byť zatím marginálních skupin dětí, u nichž je možná prognóza budoucí závislosti. Přes některé opatření se nesnižuje závislost dětí a mladistvých na hracích automatech.

Závažné jsou i **projevy politického extremismu**, pod který můžeme zahrnovat negativní jevy spojené s hnutím **skinhead** (rasismus, šovinismus, xenofobie a antisemitismus) a dalších sympatizujících skupin mládeže. Výzkum poukazuje na existenci rasových předsudků u mládeže – zatím převážně jen vůči romskému etniku. Sociologický výzkum srovnávající názory a postoje české mládeže s názory a postoji vrstevníků zemí Evropské unie potvrdil, že naše mládež daleko ostřeji vnímá různé marginální skupiny a vykazuje podstatně nižší míru tolerance k nim, je daleko ostřeji naladěna vůči cizincům z chudších států, kteří u nás žijí a pracují.

K nejzávažnějším problémům patří fakt, že **roste procento trestné činnosti dětí a mládeže** i trestné činnosti na ní páchané, dochází k prudkému nárůstu stíhaných dětí.

Podíl mládeže na kriminalitě činil v roce 2005 6,7 %. Děti a mladiství spáchali 28 729 trestných činů z celkového počtu 425 930. Dopustili se 18 vražd, 622 loupeží, 394 případů vydírání a 36 znásilnění. V 709 případech se podíleli na vloupání do bytů a 1588krát na krádežích motorových vozidel.

Množí se případy **dětské prostituce, dětské pornografie**, třetina mladých lidí experimentuje s drogami, množí se případy rasových útoků, je zde i negativní vliv násilí prezentovaný ve sdělovacích prostředcích a s tím i neřešené otázky zamezení přístupu dětí k materiálům násilné, sadistické scény na nejrozličnějších nosičích, včetně internetu a zodpovědnosti sdělovacích prostředků.

V této oblasti je cílem minimalizovat příčiny vzniku sociálně patologických jevů i jejich dopadu na mládež, a proto je třeba vytvářet podmínky pro činnost všech subjektů, které vykonávají preventivní aktivity (primární prevence) nebo jsou orientovány do oblasti **resocializace ohrožených a sociálně narušených jedinců** (29).

„Vývoj kriminality v ČR se zvláštním zřetelem na kriminalitu dětí a mladistvých“.

Tento materiál připravil odbor prevence kriminality Ministerstva vnitra pro mezinárodní konferenci „Kriminalita dětí a mladistvých“, konanou 5. – 6.11 1998 v Praze.

Pro praxi všech subjektů preventivní aktivity v ČR mají v tomto materiálu vysokou informativní hodnotu níže uvedené **specifické znaky trestné činnosti mládeže** (zde míněno převážně do 18 let): trestná činnost je často páchána se spolupachateli a ve skupině, příprava trestné činnosti je nedokonalá, obvykle schází prvek plánování, často

je i nedostatečná příprava vhodných nástrojů ke spáchání trestného činu, chování mladých pachatelů se vyznačuje neúměrnou tvrdostí, které se projevuje devastací, ničením předmětů a znehodnocením zařízení, konání mladistvých pachatelů je poznamenáno nedostatkem vědomostí a schopností při překonávání překážek, mnohdy je použito neúměrných prostředků k dosažení cíle. Na páchaní trestné činnosti mladistvých má značný vliv alkohol, případně jiné návykové látky, které zvyšují agresivitu, nekoordinovanost pohybů a podporují nepřiměřené reakce na vnější podněty, mladiství pachatelé jednají více emotivně než rozumově, trestná činnost je páchána ve většině případů živelně pod vlivem momentální situace. Při opakované trestné činnosti se vyskytují specifické znaky z předcházející trestné činnosti. Při získávání alibi se mladiství pachatelé orientují na osoby ze skupiny do níž patří, o přípravě, ale i o spáchané trestné činnosti se pachatelé rádi svěřují členům své skupiny (party), pachatelé často odcizují předměty, které momentálně potřebují nebo se jim vzhledem k věku líbí, např. auta, videa, motocykly, rádia, zbraně, oblečení nože, alkohol, cigarety, léky ap., věci získané trestnou činností partou mladistvých jsou velmi brzy rozdělovány mezi její členy. Při rozdělování je patrná hierarchie ve skupině a podíl na spáchané trestné činnosti. Finanční prostředky se zpravidla ve skupině i utrácejí, některé znaky způsobu páchaní trestné činnosti vyplývají ze somatických znaků pachatele, např. vyšší rychlost pohybů, mrštnost, obratnost, menší postava, nižší váha aj.

Tyto charakteristiky potvrzuje policejní i soudní praxe. Z kriminalistické statistiky vyplývá, že se snižující se objasněností jednotlivých typů trestných činů se zvyšuje podíl mladistvých pachatelů. V absolutním počtu se jedná přibližně o více než 150 000 obyvatel tohoto věku nežli v roce 1974 (29).

1.5 Stručné charakteristiky mladistvých pachatelů vybraných trestných činů (s typickým výskytem u mladistvých – vraždy, loupeže, krádeže).

1.5.1 Osobnost pachatele trestného činu vraždy (§ 219 tr. zák.)

Lze charakterizovat „submisivně i dominantně agresivním“ prvky v interpersonálním jednání, rysy psychotismu, - sensu Eysenck, tj. výrazně psychopatickými rysy – vegetativní labilitou a osobnostní i psychickou zátěží, např. úrazy hlavy s bezvědomím, infekční onemocnění CNS ap., stejně jako somatickou a psychickou zátěží rodičů. Tito jedinci nejsou **výrazně extravertováni a jejich citový život není ani adekvátně rozvinut**. Nejsou ani výrazně postiženi kriminální infekcí v bezprostředním okolí. Postrádají převážně smysl života, ve výkonu trestu jsou vcelku nezávislí na skupině odsouzených. Svůj trestný čin páchají samostatně, situaci tempore criminalis hodnotí problematicky jako „provokující“ a své chování hodnotí v termínech „neovládl jsem se“ (13).

1.5.2 Osobnost pachatele trestného loupeže (§ 234 tr. zák.)

Lze charakterizovat výraznými neurotickými tendencemi, schizoiditou, vegetativní a emoční labilitou, referencí fyzické agrese i celkově zvýšenou pohotovostí k agresi. Zvláště výrazně je pak charakterizuje zvýšený kriminální sklon a defektní sociální tendence. Tito pachatelé pocházejí většinou z dezintegrovaných rodin, ve škole špatně prospívali a v současné době nemají profesionální kvality. Trestnou činnost páchá většinou jeden pachatel, popříp. dvojice pachatelů. Jednání pachatelů je ovlivněno alkoholem nebo návykovými látkami. K vlastním chybám a nedostatkům jsou shovívaví a nekritičtí, což znesnadňuje jejich resocializaci (13).

1.5.3 Osobnost pachatelů trestného činu krádeže (§ 247 tr. zák.)

Jejich výchova v dětství byla narušována častými neshodami s rodiči, učiteli a útky z domova s následujícím umístěním do speciálních výchovných zařízení, což

podporovalo jejich agresivní tendence a další sociálně patologické chování. Jejich zájmové pole je často egoistické, zaměřené a projevující se v něm defektní sociální tendence. Situaci v době spáchání trestného činu hodnotí inadekvátně jako „provokující“ a za spáchaný trestný čin nepociťují vinu. Individuální kriminální prognóza těchto pachatelů je spíše negativní (13).

1.6 Výchova dítěte v rodině

Úspěšné začleňování dítěte do společnosti je složitý proces, který má své zákonitosti, postupuje v určitých etapách a je závislý na určitých podmínkách, jež nelze bez škodlivých následků ignorovat.

První vztahy ke společnosti se vytvářejí v poměru k nejbližším osobám, které uspokojují nejzákladnější biologické a psychické potřeby dítěte. **Langmeier a Langmeierová (1972)** uvádějí, že kvalita a kontinuita rodinné péče vytváří podmínky pro nejhlubší základ vztahu dítěte ke světu, kladného či záporného postoje k lidem, základ hluboko zakotvené důvěry, že svět je v podstatě dobrý a že lidem je možno důvěřovat a s nimi sdílet a spolupracovat, či trvale přetrvávající nedůvěry, jež je špatným základem pro začlenění do lidského společenství a pro osvojení jeho určitého mravního řádu. Rodina jako přirozená skupina poskytuje malému dítěti ochranu, bezpečí, jistotu a potřebnou péči a zároveň ho uvádí po krůčcích do mravního řádu společnosti a učí ho jeho hodnotám (16).

1.6.1 Biopsychosociální a etické aspekty výchovy dítěte

Rodina jako významná společenská instituce, jejíž biologickou funkcí je plození dětí a jejich příprava pro život ve společnosti. Tento výchovný proces není ovšem neměnným a na společnosti nezávislým útvarům. Vzniká, vytváří se a také mění v souvislosti s celým společenským vývojem – reaguje tedy na všechny změny

v hodnotové (mravní) orientaci v závislosti na politických a socioekonomických poměrech .

Kritériem optimálního fungování rodiny je schopnost jednotlivých členů udržovat rodinu jako integrovaný celek. Vliv rodiny na mravní vývoj dítěte je hluboký a je obecně uznáván, i když někteří autoři zdůrazňují, že tu působí i jiné mimorodinné vlivy (kamarádi, škola, sdělovací prostředky aj.). Vliv těchto činitelů nastupuje spíše později a netýká se tolik časného vývoje nejzákladnějších mravních postojů.

Četné **psychologické a sociologické studie** přinesly řady poznatků, které pomáhají pochopit způsob, jakým jednotlivé stránky rodinného života působí na mravní vývoj dítěte – a třebaže mnoho míst zůstává i dnes zatím nejasných, jsou přeci tyto poznatky lepším základem pro preventivní a resocializační úsilí v klinické práci s jednotlivci i v celospolečenském měřítku. V celku lze tyto studie rozdělit do dvou základních skupin.

První skupina studií, které se zabývají psychologickým a mravním vývojem dítěte v rodině, sleduje konkrétní vlivy specifických výchovných postupů rodičů na vývoj určitých psychických a mravních vlastností u dítěte (16).

Druhá skupina studií se zaměřuje na studium rodiny jako malé sociální skupiny. Tyto práce studují jednotlivé stránky vzájemné interakce všech členů rodiny ve vztahu k socializaci dítěte (16).

1.6.2 Výchovné postupy rodičů a předpoklady zdravého vývoje dítěte

Obecně se dají **výchovné postupy rodičů** k dítěti rozdělit na dvě skupiny, a to **správné a nesprávné**, nebo chybějící (14).

Jako nejčastější **nesprávné výchovné postupy** se uvádějí, především **výchova úzkostná**, při které rodiče na dítěti nezdravě lpí a zabraňují mu v činnostech, které by mohlo běžně vykonávat, ze strachu, aby si neublížilo. Příliš je ochraňují a tím omezují dítě v jeho tělesné a psychické aktivitě a v sociálním vývoji. Podle typu vyšší nervové činnosti, konstituce a temperamentu reaguje dítě na přílišné omezování buď aktivním protestem, nebo se pasivně podřídí, ztrácí iniciativu a dostává se do stavu útlumu a apatie. Tento způsob výchovy vyvolává v pozdějším věku závažné problémy v samostatném rozhodování dítěte (14).

Výchova rozmazlující je dalším typem nesprávné výchovy, při které rodiče na dítěti nezdravě citově lpí, nekriticky hodnotí a oceňují každý jeho běžný projev a nepatrný vývojový pokrok. Mají snahu nahradit dítěti přemírou lásky to, o co bylo podle jejich představ v životě ochuzeno. Typickým př. je péče o postižené dítě v rodině. Z obavy, aby mu nebylo ublíženo, snaží se udržet si je pro sebe v citové závislosti. Brání mu ve společenském osamostatnění, podřizují se jeho přáním a náladám a posluhují mu. Takovéto děti mají uměle prodloužené období dětství, v dospělosti se pak velice obtížně samostatně orientují a prosazují v praktickém životě, partnerských a společenských vztazích /projevy egoismu, panovačnosti vyvolávají potíže v sociální adaptaci.

Výchova perfekcionista je charakteristická přepjatou snahou po dokonalosti, při které se rodiče snaží, aby dítě bylo ve všem první, aby mělo úspěch bez přihlídnutí k jeho reálným možnostem. Neúměrně přepínají své požadavky a netrpělivě čekají na výsledky svého úporného snažení. Ženou dítě do nepřiměřených výkonů a do nepřiměřeného soutěžení s ostatními. Soustavným přetěžováním je neurotizují a dohánějí k různým obranným postojům, které jsou pak vážnou překážkou veškerých výchovných snah.

Výchova protekční je taková forma nesprávné výchovy, při které se snaží za každou cenu, aby jejich dítě dosáhlo všeho, co pokládají za významné a výhodné pro

jeho další život. To činí bez ohledu na způsob a prostředky, kterými chtějí tohoto cíle dosáhnout. Ve všem dítěti pomáhají, pracují za ně, všechno mu sami zařizují, soustavně mu připravují cestu, jak se dostat kupředu a vyhnout se nepříjemnostem. Všude pro ně vyžadují úlevy a výhody. Obtíže a nedostatky podle potřeby buď zveličují nebo zlehčují až zastírají, jen aby dosáhli svého cíle. Tak výchova vede k opožděnému vývoji osobnosti, k nesamostatnosti a k nepříznivým reakcím a vztahům společenského prostředí k dítěti.

Lhostejná výchova je charakterizována nedostatečným zájmem a málo účinným přístupem k dítěti. Rodiče dítě neberou na vědomí, bez snahy vniknout do jeho situace. Nesnaží se mu náležitě pomáhat, i když je neodmítají. Obvykle s ním udržují kontakty i při jeho zařazení do výchovného ústavu, ale neprojevují přitom dostatečné citové vztahy.

Nejednotná výchova se projevuje rozdílnými výchovnými názory a postupy rodičů ve vztahu k dítěti, když např. jeden rodič se projevuje jako lhostejný a druhý jako nadměrně starostlivý, případně když jeden z rodičů vůbec přestává působit ve své funkci, opouští rodinu a k dítěti se už nehlásí.

Zvlášť obtížná výchovná situace je tam, kde existují ambivalentní vztahy k dítěti u některého rodiče, tj. mění se odmítavé chování s přehnanými projevy lásky. Takovéto chování může být v souvislosti s neurologickými nebo jinými zdravotními a osobními problémy rodičů.

Výchova zanedbávající až zavrhuje je charakterizována postojem rodiny, která ignoruje potřeby dítěte a nevěnuje mu patřičnou péči. Snaží se přenést odpovědnost za výchovnou péči na různé organizace a instituce, např. školu. Někdy se tento nezájem skrývá a rodiče navenek předstírají starost o dítě.

Při pozorném sledování jejich chování k dítěti se však skutečný vztah projeví. Dochází k ní nejčastěji v rodinách, kde dítě vzbuzuje svoji nedostatečností u rodičů představu neštěstí, zklamání, ztráty ideálů ap. Např. intelektuální rodina pronásleduje své dítě s nižšími rozumovými schopnostmi způsobenými mozkovým poškozením při porodu. V takových případech je dítě často vědomě nebo nevědomě trestáno, omezováno a utlačováno, jako by samo mohlo za to, že trpí vrozenými nedostatky (14).

Těmito postoji je podle **Matějčka /1970/** dítě vháněno buď do pasivity a rezignace nebo naopak do vzdoru a protestních projevů vůči rodičům i společenskému prostředí.

Chybějící rodinná výchova se projevuje nepříznivě zejména v rozvoji citové stránky a sociálních vztahů dítěte osiřelého nebo opuštěného, které je od útlého věku v dětském domově, nebo výchovných ústavech. Při nedostatku rodinné péče vzniká často psychická deprivace, strádání. Malé množství podnětů pro psychickou činnost má za následek tzv. sociogenní mentální retardaci, nedostatek citových vztahů, poruchu emocionální stránky osobnosti. Důsledek psychické deprivace se může projevit i jako porucha sociálních vztahů k rodině, k partnerovi i jako porucha společenská v širším slova smyslu, dále jako chování disociální, asociální a antisociální.

Zvláštním případem přerušení a narušení rodinné výchovy dítěte je **odnětí dítěte z rodiny** a umístění ve výchovných, resp. převýchovných zařízeních /věznicích/ (14).

Z výše uvedených nedostatků ve výchově dítěte vyplývají závažné úkoly pro rodiče, které rozdělují do šesti základních předpokladů nezbytných k dosažení účinného výchovného působení. (16)

Prvním předpokladem zdravého vývoje dětí je láskyplná mateřská péče a funkční rodina. Dítě potřebuje pro zdravý a normální vývoj nejen matku, ale i otce. Také role sourozenců není zanedbatelná. V rodinném prostředí dítě poznává

rodičovskou lásku a generační soužití s dospělými. Děti vychovávané jen jedním z rodičů, mají určitý handicap s nímž se v životě ne vždy dobře vyrovnávají.

Druhý předpoklad zdravého vývoje dítěte je rodičovská péče, starostlivost, pozornost, vzájemná láska, důvěra a oddanost rodičů. Lásku k dítěti však nevyjadřujeme tím, že mu poskytneme neomezenou svobodu, ale v atmosféře lásky je nutné stanovit hranice rodičovské autority. Často se totiž stává, že se všichni točí kolem jedináčka, který, jak jinak, řídí rodiče. Dítě tedy nemůžeme usměrňovat bez lásky, a současně je nemůžeme milovat bez usměrňování. Láska není rozmazlování, míru hýčkání a projevů lásky nesmíme nikdy přehnat. Dítě potřebuje jinak vědět, že je milováno.

Na třetím místě zdravého vývoje dítěte patří otevřená komunikace v rodině, neustálé spojení, dorozumívání a ujasňování pravidel. V rodině děti poznávají základy mezilidských vztahů, disciplínu a pracovní návyky. Pokud tuto oblast nezvládnou doma, mají před sebou obtížné období.

Čtvrtým předpokladem zdravého vývoje dítěte je pocit jistoty, příklad vzájemné úcty, respektu a soudržnosti rodiny, kdy dítě ví, že je nedílnou součástí celku. Dítě rozlišuje rozdílné role muže a ženy v rodině, názorně prožívá základy sexuální výchovy a vlastní výchovu k rodičovství.

Pátým předpokladem zdravého vývoje dítěte jsou omezení, pravidla a stálé utvrzování v oblasti sebepoznávání, sebehodnocení, sebeovládání, sebekontroly a samostatné rozlišování dobra a zla se vytváří v rodině, dříve než začne chodit do školy.

Nedílnou součástí výchovy, tedy **šestým předpokladem**, je předávání a sdělování duchovních a morálních hodnot, které jsou pro rodiče a děti závazné. Rodiče nesou odpovědnost za duševní i duchovní rozvoj dětí. Děti potřebují vědět, co je

v životě závazné a neměnné. Tento šestý bod je asi v dnešní době nejproblematictější. Společnost a školní výchova berou morální a etické hodnoty na lehkou váhu. V ČR jsme v počtu dětských sebevražd na třetím místě na světě. Abychom tento trend mohli nějakým způsobem zvrátit, je třeba více se zamýšlet nad úkoly mateřství, rodičovství a školství.

1.6.3 Rodina jako malá sociální skupina

Mravní vývoj dítěte není ovlivňován pouze konkrétními vlivy specifických výchovných postupů rodičů, ale i na vzájemné interakci rodiny jako malé sociální skupiny, a to na základě záměrného i bezděčného vzájemného působení všech členů rodiny (16).

Už od prvních měsíců jsou **hodnotové orientace a kladné či záporné postoje dítěte** k světu a k lidem určovány výběrem předmětů, s nimiž se dítě v rodině stýká a s nimiž se učí zacházet, (přivlastňovat si je, chránit či ničit je, oceňovat jejich skryté možnosti), výběrem obrázků, které ve zhuštěné a stylizované podobě obsahují nejen zpodobnění věcí, ale i jejich citový a hodnotový náboj, volbou prvních slov (i s jejich emočním a volním aspektem), způsobem první „konverzace“ matky s dítětem, která usnadňuje i přijetí určitých kulturních hodnot a modelů jednání. Jazyk, kterým se doma hovoří usnadňuje nebo naopak ztěžuje reálnou a smysluplnou kategorizaci zkušeností s věcmi a s lidmi a vytváří tak základnu pro skutečné mravní hodnocení (16).

Členové rodiny poskytují dítěti základní vzory či „modely“ chování: podle nich si dítě vytváří své pojetí role otce, matky i své vlastní role uvnitř rodinného celku, tj. učí se řídit své chování očekáváním své primární sociální skupiny.

Způsob, jakým se na sebe členové rodiny obracejí, jak si pomáhají či vzájemně soupeří, jakou hodnotu připisují svým vzájemným vztahům, skutečnost, zda se vzájemně respektují a jsou schopni se akceptovat se všemi obtížemi a slabostmi, míra

vzájemné odpovědnosti i společně sdílených zájmů, přání a radostí vytváří zázemí emoční jistoty domova, kterou do sebe dítě bezděčně absorbuje od samého počátku svého života ze sociálního klimatu domova (16).

Podstatou pro tento přístup je tedy **pojetí rodiny jako malé sociální skupiny** s vlastní specifickou strukturou, vlastními rolemi, hierarchií cílů a hodnot, normami i komunikací, která zásadním způsobem určuje průběh začleňování dítěte zprvu do této primární sociální skupiny a později do stále širšího sociálního okruhu. Do této intimní rodinné skupiny si každý její člen vnáší své vlastní biologické, psychologické, etické, sociální i kulturní charakteristiky, které se pak v úzkém soužití všech členů stávají interakčními silami, modifikují osobní charakteristiky všech ostatních, a vedou tedy k utváření zásadních žádoucích či nežádoucích morálních postojů.

Dítě, které se do rodiny rodí, nepřichází do ní zcela pasivně a není pouhým objektem působení matky, otce a sourozenců: svým chováním, určeným mj. i vrozenými temperamentovými a ostatními konstitučními vlastnostmi, vyvolává v okolí reakce, samo na ně zase odpovídá – a tak ovlivňuje ostatní členy rodiny. Obdobně je členy rodiny samo ovlivňováno.

Další podrobnější informace k problematice rodiny jako malé sociální skupiny je možné najít v odborné literatuře našich předních odborníků, např. **Matějčka, Langmeiera, Langmeierové, Říčana, Kracíka** aj. (16).

1.7 Makrosociální a ekonomické aspekty české rodiny po r. 1989

Politické změny po listopadu 1989 podstatně změnily společenské postavení některým rodinám: některým přinesly ulehčení, jiné vystavily většímu stresu. Účinky těchto změn na vnější situaci rodin a na jejich vnitřní stav nyní závisí na rozsahu a na

obsahu jejich vztahů s dřívějšími, popřípadě i novými mocenskými strukturami. Do popředí vystupují vztahy závislosti či opozice (1).

1.7.1 Objektivní podmínky života českých rodin a psychologické účinky na ně

Nové nároky na praktické postoje a jednání působí výrazně na členy rodin zvláště v jejich úlohách poskytování péče a výdělku. Namísto dřívější státem organizované péče a svrchu činěných rozhodnutí v této oblasti jsou nyní nuceni okolnostmi k aktivitě a iniciativě v mnoha důležitých oblastech starání se o rodinu, což jim nejen přináší obtížný úkol změnit své dlouhotrvající návyky, ale také působí značný psychologický a sociální stres.

Ekonomická tíseň se stala podstatnou součástí přechodu od „levného socialismu“ k „drahému kapitalismu“. Tento materiálně zprostředkovaný stres nejvíce tíží sociálně a ekonomicky slabé rodiny. Jeho důsledky v takto zdatně postižených rodinách se stávají dalším zdrojem napětí a problémů. Následky závisí na objektivních okolnostech života rodiny a na jejich vnitřních zdrojích přizpůsobení, včetně sdílení „filozofie života“

1.7.2 Reakce rodin na změny po roce 1989

Reakce rodin na změněnou politickou, sociální a ekonomickou situaci je značně rozdílná. Některé rodiny se staly soudržnější, semknutější a jednodušší, aby lépe zvládaly nové druhy stresu. V jiných rodinách naopak dochází k růstu jejich vnitřní distancovanosti (1).

„Sbližovací“ účinek může mít rozdílnou dynamiku: V některých rodinách je to obranná reakce na vnímané vnější ohrožení. V jiných je to spíše aktivní odezva na nové příležitosti, např. volného podnikání rodinou jako celkem. Tento účinek je také důsledek vzrůstu vzájemného porozumění mezi partnery, mezi dětmi a rodiči po citově

silném zážitku sdílení polistopadových rizik a činů společně podstupovaných a prožívaných.

„Oddalovací“ účinek v rodině může někdy být následkem nových příležitostí či nových nároků na větší individuální aktivitu jejích členů. Jindy to bývá důsledek nově vznikajících konfliktů vyplývajících z postojů a rozhodnutí jednotlivých členů rodiny za nových okolností, nebo spjatých s často náhlými změnami v rodinných pozicích a rolích, s nimiž se rodina nedokázala vyrovnat, např. ztráta či zisk politického vlivu, náhlá ztráta zaměstnání ap.

Určité změny v reakcích rodiny je možné pozorovat i k okolnímu světu. Mění se míra „otevřenosti“ či „uzavřenosti“ rodiny vůči veřejnému dění, tj. ochota a schopnost angažovat se ve věcech mimo její soukromou oblast.

„Ohraničování“ se rodiny vůči světu nejčastěji slouží buď jako aktivní obrana, která má omezit stres vnášený do rodiny vnějšími událostmi, nebo je důsledkem pasivního „vzdávání se“ snah dříve zaměřených vůči světu. To je často následkem vážných ztrát v ekonomické nebo sociální zdatnosti rodiny. Někdy je to výraz informačního nebo emočního přetížení rodiny okolním děním.

„Otevírání se“ rodiny může být také aktivní odezvou. Ta někdy cílí k nalezení a vytvoření větší jednoty s druhými za obnovené svobody formálního nebo neformálního sdružování a často je také prostředkem hledání nových hodnot a smyslu života. Jindy je zaměřena k dosažení úspěchu usilováním o ekonomické či sociální „proražení“ v nových podmínkách. Oproti tomu však „otevření“ rodiny navenek také může signalizovat konečné „vzdání se“ dosavadního, často jen vnějšími okolnostmi udržovaného, vnitřního sepětí rodiny již dříve narušené, které bylo vyprovokováno novým stresem anebo novými příležitostmi.

Rodinné a individuální hodnoty a osobní přesvědčení byly průběhem času často prověřovány co do své „nosnosti“. Některé ve zkouškách neobstály. Když tato rodinná a osobní ideologie selhává, tak je to někdy důsledkem zoufalství či nenávisti, jindy aktivním úsilím o nalezení nových, spolehlivějších hodnot (1).

V praktické části této práce naváží na uvedenou teoretickou část a naznačím složitost objasňování některých vlivů rodiny, které podporují vznik kriminality u mladistvých. Jsem si vědoma, že tato problematika je nesmírně složitá a závažná a že výsledky empirického šetření budou pouze dílčí.

2. CÍLE PRÁCE, ÚKOLY A HYPOTÉZY

2.1 Cíle empirického šetření

Cílem práce je zjistit:

kteé typy **rodin negativně ovlivňují chování a jednání mladistvých** nejvíce, **jaké trestné činnosti se děti a mladiství z těchto rodin nejvíce dopouštějí. Jaký je postoj mladistvých k výchovným postupům a trestům**, které uplatňují rodiče, **zda považují ukládané tresty za spravedlivé či nespravedlivé** a jaké proto uvádějí důvody.

Cesta k dosažení tohoto cíle je výslednicí působení dvou základních procesů:

- 1. Objektivních podmínek**, tj. procesů, které probíhají ve společnosti samotné, tak i o vlivy konkrétních podmínek jednotlivých rodin.
- 2. Působení subjektivního faktoru**, tj. výchovy dítěte prostřednictvím systému organizace rodinné výchovy a používaných výchovných postupů, trestů ap.

Z těchto obecných základních procesů vyplývá konkrétní požadavek poznání v této oblasti, jeho základních problémů formálních i neformálních. K tomuto účelu bylo zaměřeno i toto empirického šetření.

Jeho cílem je získat informace o názorech mladistvých delikventů na úroveň výchovné práce rodičů a zjistit, které negativní výchovné faktory působí na poruchy chování mladistvých.

Podle výsledků empirického šetření by měly být vyvozeny **praktické závěry a předložena doporučení** na řešení konkrétních problémů českých rodin a kriminality dětí a mládeže.

2.2 Úkoly empirického šetření

K dosažení cílů empirického šetření jsem modifikovala **základní anamnestické schéma Urbanové** (30). Modifikace se týkala doplnění, upřesnění těch anamnestických údajů, které mají zásadní vztah ke zkoumané problematice a sledují základní problémové úkoly empirického šetření.

Celé **základní anamnestické schéma dotazníku** zahrnuje rodinnou anamnézu, osobní anamnézu, problematiku odměn a trestů užívaných v rodinách, náplně volného času mladistvých, některých sociálně patologických otázek a také makroekonomických a sociálních otázek české rodiny po roce 1989.

V rodinné anamnéze (Část A dotazníku) jsem zjišťovala základní údaje týkající se celkové atmosféry rodin, ve kterých mladiství vyrůstali. Jednalo se o úplnost rodiny, postavení. Dále jsem zjišťovala charakteristiku manželství rodičů, jejich vzájemný vztah, kdo narušoval soužití v rodině, jaké postavení měli mladiství jako děti v rodině a jaká je sociálně patologická charakteristika rodiny (alkoholismus, trestná činnost, násilné jednání aj.).

Osobní anamnézou (Část B dotazníku) jsem zjišťovala jak mladiství subjektivně hodnotí dětství, jaké okolnosti ovlivňovaly jejich vývoj. Zajímala jsem se také o kvalitu rodinné atmosféry z hlediska výchovy. Vzhledem k cíli této práce mě nejvíce zajímala problematika odměn a trestů v rodině, jejich frekvence, intenzita, druhy nejčastěji užívaných odměn a trestů a zejména pak reakce na tresty v dětství a jejich vliv na trestnou činnost mladistvých

Další otázky se týkaly **náplně volného času mladistvých (Část C dotazníku)**, jak tráví volný čas, jaké vlivy nejvíce působí na utváření jejich názorů na svět, zda se dopouštěli útěků z domova a zda se dopouštěli přestupků vůči školnímu řádu (**Část D dotazníku**).

Otázky osobní anamnézy (Část E dotazníku) se týkaly věku respondentů, zjišťovala jsem jejich nejvyšší dosažené vzdělání, národnost, povolání, rodinný stav, počet dětí a délku trestu. **Ze sociálně patologických otázek** jsem zkoumala poruchy chování mladistvých, abúzus drog a typologii trestné činnosti respondentů.

Několik otázek jsem věnovala **makrosociální anamnéze rodiny**, které se týkaly především ekonomického postavení rodiny, zaměstnanosti rodičů a názorů mladistvých (potažmo rodičů) na současnou péči státu o rodinu (**Část dotazníku F.**).

Z celé široké problematiky, k níž jsem údaje dotazníkem zjišťovala, jsem vyhodnotila pouze ty otázky, které se vyhodnotit daly.

2.3 Pracovní hypotézy

Na základě teoretického studia odborné literatury a statistických údajů o mladistvých odsouzených jsem vycházela z následujících pracovních hypotéz (dále jen H):

Pro dosažení cílů empirického šetření (zjištění, které typy rodin negativně ovlivňují chování a jednání mladistvých) jsem si **stanovila tyto H:**

H 1 - Mladiství, kteří vykazují známky agresivního a antisociálního chování pocházejí převážně z rodin, které trpí sociální a ekonomickou chudobou (**rodiny sociálně nízko postavené**),

H 2 - Kriminality se dopouštějí zejména mladiství, kteří pocházejí z rodin s kriminální zátěží, tj. mají ve svém rejstříku zapojení do kriminality, násilí, nadměrné užívání alkoholu (**kriminogenní rodina**),

H 3 - Kriminality se dopouštějí především mladiství z rodin, kde **se používají drsné a extrémní disciplinární prostředky výchovy** (včetně tělesných trestů) nebo naopak je výchova příliš volná.

H 4 - Kriminality se dopouštějí většinou mladiství, které rodiče **zanedbávají** a nebo dokonce **zneužívají**,

H 5 - Kriminality se dopouštějí zpravidla mladiství, kde rodiče aplikují **nízkou úroveň dohledu** nad dětmi,

H 6 - Kriminality se dopouštějí hlavně mladiství **z rozvrácených rodin**, kde rodina neplní svoji základní výchovnou funkci,

H 7 - **Narušená osobnost rodičů** se negativně promítá nejen do celkové atmosféry rodiny a vzájemných vztahů, ale má i negativní dopad na utváření osobnosti dítěte,

H 8 - Mladiství vyrůstající **v rodinách s poruchami emočního klimatu rodiny**, nejsou vybaveni schopností navazovat pevné, pozitivní emoční vazby, což se projeví často v jejich sociální nezakotvenosti (nemají nikde své místo, nejsou akceptováni, ale

také se obtížně akceptují, hledají náhradní uspokojení frustrované potřeby sounáležitosti, nebezpečí drogové závislosti.).

H 9 - Kriminality se dopouštějí zejména mladiství s nízkou úrovní vzdělání a poruchami chování na základní škole.

3. METODIKA EMPIRICKÉHO ŠETŘENÍ A ORGANIZACE SBĚRU DAT

V této části stručně popisuji metody a techniky empirického šetření, postup při sestavení dotazníku, výběr vzorku a zajištění předběžného šetření včetně uvedení místa, kde bylo prováděno a jaké byly použity identifikační znaky.

3.1 Metody empirického šetření

Vzhledem k charakteru šetření jsem za základní metodu považovala **dotazník** obsahující anamnestické údaje mladistvých delikventů. Další použitou metodou byl **rozhovor**, který doplňoval a upřesňoval získané údaje z dotazníku a **studium dokumentů** (soudních spisů, osobních karet odsouzených aj.). Respondenty jsem seznámila se smyslem a účelem šetření a upozornila je na jeho dobrovolnost a anonymitu.

3.2 . Sestavení dotazníku

Uvedené základní ukazatele sledované šetřením jsem přepsala do podoby dotazníku o rozsahu 27 otázek (včetně identifikačních znaků) tak, aby vyplnění dotazníku netrvalo déle než 30 minut. Při **vypracování otázek** jsem respektovala tato hlediska: otázky dotazníku byly **standardizovány**, aby jejich vyhodnocení bylo zjednodušeno a mohlo být rozšířeno na celý rozsah předmětu šetření, byly formulovány tak, aby byly pokud možno srozumitelné a mohly být jednoznačně vysvětlovány, dále aby co nejméně ovlivňovaly odpovědi respondentů a byly dosti široké.

3.3 Předběžné šetření

Jsem provedla před zkoumáním celého vzorku na několika mladistvých, jeho cílem bylo ověřit si správnost otázek dotazníku, celé zaměření šetření a jeho časové a organizační zabezpečení. Předběžné šetření přineslo tyto závěry: jako celek byl dotazník správně formulován, rozsah dotazníku byl optimální, dvě otázky byly dodatečně upraveny a pět otázek z dotazníku bylo vypuštěno, naprostá většina respondentů projevila ochotu zúčastnit se šetření a dotazníky vyplnila, čas na vyplnění nebyl delší než 30 minut.

3.4 Výběr vzorku a základní charakteristika zkoumaného souboru

V navrhovaném šetření nelze zajistit skutečnou reprezentativnost ve smyslu statistických požadavků. Pro účely tohoto šetření bylo zkoumáno **68 mladistvých odsouzených** umístěných ve čtyřech základních diferenciačních skupinách typu A, B, C, D.

Do **skupiny typu A**, tj. skupina odsouzených se základní charakteristikou osobnosti v normálu, u nichž poruchy chování vyplývají z nevhodného sociálního prostředí, emocionální a sociální nevyzrálosti, popřípadě špatného zacházení, bylo zařazeno **21 mladistvých**, do **skupiny typu B**, tj. skupina odsouzených s naznačeným disharmonickým vývojem osobnosti, bylo umístěno **7 mladistvých**, ve **skupině typu C**, tj. skupina odsouzených s poruchami chování včetně poruch chování způsobených užíváním návykových látek, kteří vyžadují specializovaný výkon trestu, se nacházelo **22 mladistvých**, ve **skupině typu D**, tj. skupina odsouzených s mentální retardací, bylo **17 mladistvých**.

Vzhledem k cíli práce jsem považovala za důležité charakterizovat **soubor podle trestné činnosti** delikventů, což představuje do jisté míry i charakteristiku osobnosti těchto respondentů.

Charakteristika trestné činnosti mladistvých. Podle dostupné statistiky **Věznice Všehrdy** bylo procentuální zastoupení mladistvých delikventů **podle druhu trestné činnosti** v českém regionu za rok 2005 přibližně následující: § 247 krádeže 49 %, § 234 loupežné přepadení 28 %, § 219 vražda 7 %, § 197 násilí proti skupině osob 5 %, § 221- 4 ublížení na zdraví 3 %, § 250 podvod 2 %, § 187-8 nedovolená výroba a držení omamných látek 2 %, § 235 vydírání 1 %, § 241-2 znásilnění a pohlavní zneužívání 1 %, § 185 nedovolené ozbrojování 1 % a § 198 hanobení rasy a národa 1 %.

Z uvedeného přehledu je naprosto jasné, že u mladistvých delikventů silně **stoupá trestná činnost spojená s brutalitou a násilím.**

3.5 Místo empirického šetření

Vlastní empirické šetření jsem provedla ve **Věznici pro mladistvé v obci Všehrdy** (okr. Chomutov) u skupiny mladistvých odsouzených, se kterými jsem pracovala během své odborné praxe po dobu 10 - ti dnů (80 hodin) a získala jsem dostatečný přehled o mentalitě a chování této speciální kategorie odsouzených i charakteristiku jejich trestné činnosti.

3.6 Identifikační znaky

V dotazníku kromě základních otázek (ukazatelů) jsem použila těchto identifikačních znaků respondenta: věk, národnost, vzdělání, původní povolání, pobyt ve výchovném zařízení, délka trestu, rodinný stav a počet dětí, drogovou závislost.

3.7 Organizace sběru dat a jejich analýza

3.7.1 Organizace sběru dat

Abych zajistila maximální návratnost dotazníku, pokládala jsem za vhodné s touto organizací sběru dat: seznámit ředitele věznice, vedoucí oddělení výkonu trestu

odnětí svobody a speciálního pedagoga s cílem šetření a ve spolupráci s nimi vybrat vhodné respondenty, dohodnout s ředitelem věznice termín, kdy mladiství odsouzení v mé přítomnosti dotazníky vyplní. Po vyplnění dotazníků provést jejich kontrolu ihned na místě a v případě neúplného vyplnění vrátit respondentovi (po dodatečné instrukci) k doplnění. Tak zamezit jejich vyřazení z dalšího zpracování na minimum.

3.7.2 Analýza a zpracování informací

Vlastní (logická) analýza a zpracování informací byla provedena v následujících krocích: zevrubná kvalitativní kontrola vyplněných dotazníků, ruční zpracování získaných údajů pomocí „čárkovací metody“ a pomocné grafické tabulky, třídění I. stupně pro všechny otázky s udáním relativních četností. Další zpracování dat pomocí jiných matematicko-statistických postupů je vzhledem k velikosti souboru nereálné.

V průběhu šetření jsem si potvrdila správnost tohoto postupu. Mladiství odsouzení mnohé z odpovědí, které v dotazníku označili, při rozhovoru upřesňovali. Také jsem se setkala s tím, že respondenti při rozhovoru své odpovědi měnili proto, že i přes pečlivou instrukci, kterou jsem jim podala, došlo k nesprávnému či nepřesnému pochopení některých otázek. Pokud by po vyplnění dotazníků nenásledoval rozhovor s respondenty a studium dokumentů, získala bych nepřesné i nesprávné informace.

4. VÝSLEDKY A JEJICH INTERPRETACE

4.1 Rodinná výchovná atmosféra mladistvých delikventů v dětství (Díl A)

Odpovědi respondentů (dále jen R) na otázku: „**Kdo Vás v dětství vychovával?**“

V dětských domovech a výchovných ústavech bylo umístěno 14 % respondentů . Oba rodiče se starali o 46 % R, matka o 36 % R, otec o 2 % R, adoptivní rodiče o 2 % R. Z výsledků je zřejmé, že 52 % mladistvých delikventů pochází z rodin neúplných, ale i dysfunkčních, o čemž svědčí vyšší procento respondentů umístěných v ústavech.

Odpovědi R na otázku: „**Jak hodnotíte manželství Vašich rodičů?**“

Jako spokojené hodnotí manželství rodičů 14 % R, jako průměrné 32 % R, **jako neurované 12 % R, zcela rozhárané nebo se rozpadlo 42 % R.** Z výsledků je zřejmé, že současná rodina prochází hlubokou krizí, což se odráží v kvalitě interpersonálních vztahů a vazeb v rodině. Manželství rodičů bylo z velké části mladistvých odsouzených charakterizováno negativně.

Odpovědi R na otázku: „**Kdo narušoval soužití v rodině?**“

Na tuto otázku **odpovědělo 35 % R, že soužití narušoval otec, 12 % R matka, 15 % R oba rodiče,** a to zejména alkoholismem, nevěrou, trestnou činností, hrubým násilím ze strany otce.

Odpověď na otázku: „**Vyskytly se v rodině nějaké negativní projevy?**“

Na tuto otázku odpovědělo **kladně 78 % R.** Jednalo se zejména o alkoholismus otce nebo matky 35 % R, trestnou činnost otce nebo matky 13 %, duševní poruchy 8 % a jiné 22 % R. Odpovědi na tuto otázku jsou víceméně orientační, poněvadž se dotýkají medicínské a psychiatrické oblasti zdravotního stavu rodičů, o kterém mladiství delikventi nemají zpravidla hlubší přehled. Zde také mladiství dávali více jak jednu odpověď.

Odpovědi na otázku: „**Jaké bylo Vaše dětství?**“

Jako šťastné a spokojené hodnotí dětství 36 % R, jako průměrné 30 % R a jako **nešťastné 34 % R**. Z uvedených výsledků je zřejmé nízké procento těch mladistvých, kteří považovali své dětství za šťastné a spokojené. Vzhledem k tomu, že se jedná o jedince z delikventní populace, jde o výsledek očekávaný.

Odpovědi na otázku: „**Jaké bylo Vaše postavení v rodině?**“

Bylo se mnou jednáno jako s ostatními 67 % R, byl jsem utlačován 30 % R, pouze 3 % R uvedlo, že měli výhody vůči ostatním.

4.2 Častost, adekvátnost, formy rodičovských trestů a odměn a reakce na ně (Díl B)

Odpovědi na otázku: „**Jak často jste byl v dětství trestán?**“

Často odpovědělo 34 % R, příležitostně 50 % R a nikdy odpovědělo 16 % R. Uvedená procenta svědčí o poměrně vysoké frekvenci trestání, ale zarážející jsou i procenta zcela netrestaných jedinců. I když uvedené údaje vypovídají o určité negativní atmosféře v dětství jedinců, je pravděpodobné, že v některých případech, zvláště u skupiny netrestaných, došlo zřejmě k zúženému chápání trestu.

Nejsou-li děti vůbec trestány, může to být v podstatě ze dvou důvodů: buď, že jsou rodiče k dítěti nepřiměřeně shovívaví, anebo, že jsou k výchově svých dětí zcela lhostejní. Ať již je důvod nepoužívání trestů jakýkoliv, výsledek bude zřejmě stejný: pardonování jakýchkoli přestupků rodiči a nevyvozování žádných závěrů z nesprávného počínání nepomáhá dětem učit se rozeznávat mezi dobrem a zlem, mezi tím co se smí a co se nesmí a postupně u nich nabývá převahy pocit, že vše, co sami činí je správné, a že si mohou vše dovolit. To pak bývá doprovázeno preferováním vlastních zájmů i za

cenu poškozování zájmů druhých lidí, od čehož je jen krůček ke vzniku antisociálního jednání.

Odpovědi na otázku: **„Jak jste v dětství pociťoval spravedlnost uložených trestů?“**

Přísnější než si zasloužili, až kruté odpovědělo 44 % R, odpovídající provinění 40 % R, mírnější než si zasloužili , někdy jen symbolické 16 % R. Jak je vidět, považovala skoro polovina mladistvých tresty v dětství za přísnější než si zasloužili, až kruté, obdobné procento je i u těch, kteří vidí tresty jako relevantní provinění.

Odpovědi na otázku: **„Jaké konkrétní formy trestu byly v dětství vůči Vám převážně užívány?“**

Užití domluvy uvedlo 25 % R, přiměřený výprask 10 % R, nepřiměřený výprask 25 % , zákaz oblíbení činnosti nebo uložení nějaké práce 20 %, hrubé nadávky a vyhrožování 20 % R.

Také tyto odpovědi týkající se konkrétních forem trestů, které byly vůči mladistvým odsouzeným v dětství užívány, svědčí o velmi špatném výchovném přístupu k nim. Je zarážející v jak velkém procentu případů z šetřeného souboru bylo vůči mladistvým v jejich dětství užíváno tak výchovně nevhodných trestů jako je bití , zákaz vycházek, hrubé nadávky a vyhrožování ap.

Zvláště časté tělesné tresty jsou zejména u adolescentů, nejnevhodnější formou trestu, protože jsou spíše ponižováním lidské důstojnosti než trestem a lze se u nich setkat přesně s opačným výsledkem než bylo sledováno. Vytváří nejen živnou půdu pro narůstání cynického poměru k životu a pro vznik četných poruch v jejich psychickém a morálním vývoji. Časté fyzické tresty bývají příčinou pocitů méněcennosti, vyvolávají

potřebu kompenzace určitým, často nevhodným jednáním, vyústujícím až v trestnou činnost.

Odpovědi na otázku: **„Pokud jste byl v dětství trestán, uveďte čím jste byl bit?“**

28 % R uvedlo jen rukou, 24 % R řemenem, kabelem, hadicí, provazem, holí, řetězem nebo jiným nevhodným předmětem 28 % R, čímkoli co bylo po ruce včetně házení předmětů 20 % R. Z uvedeného zjištění je zřejmé, že fyzické tresty jsou využívány v rodinách delikventů velmi často. Poměrně často jsou k potrestání využívány zcela nevhodné a náhodné předměty.

Odpovědi na otázku: **„Jak jste byl v dětství obvykle odměňován?“**

Pochvalou odpovědělo 20 % R, věcnou odměnou nebo pamlskem 24 % R, povolením nějaké činnosti 22 % R, peněžitou nebo věcnou odměnou 21 % R, společný výlet do přírody nebo jinam 1 % R, nikdy jsem nebyl chválen nebo odměněn 12 % R. Respondenti uvádějí, že byli obvykle odměňováni povolením toho, co jinak nesměli a peněžitými nebo věcnými tresty. Je zarážející, že společné akce rodiny se objevily pouze minimálně a dokonce je i skupina mladistvých, kteří neví, co je být pochválen nebo odměněn.

Odpovědi na otázku: **„Byl Vám důvod odměny nebo trestu vždy jasný?“**

53 % R uvedlo, že jim byl důvod trestu či odměny nebyl jasný. Podle 11 % R byly mnohé zásahy rodičů zcela bezdůvodné. Jen 36 % R vědělo důvod vlastní odměny nebo trestu. Tato nedůslednost rodičů je výchovně silně negativním jevem. Pochopení důvodu odměňování či trestání je jedním z nejdůležitějších předpokladů efektivnosti odměn i trestů.

Odpovědi na otázku: „**Jakou míru volnosti při vlastním rozhodování Vám rodiče poskytovali?**“

32 % R uvedlo, že jim rodiče poskytovali velmi malou volnost při vlastním rozhodování, reagovali na každou maličkost, stále kritizovali jeho chování a do všeho R hovořili, 52 % R mělo určitou volnost a samostatnost a 16 % mělo téměř absolutní volnost, nikdo z rodičů příliš nereagoval na jejich chování, jednání a trávení volného času.

Odpovědi na otázku: „**Jak jste reagoval na tresty?**“

Odpovědi na tuto otázku jen podporují předchozí výsledky vypovídající o výchovně negativní atmosféře, ve které respondenti vyrůstali. Zlostí, útočností, zatvrzelostí a vzdorovitostí reagovalo na tresty rodičů 51 % R, přijímali tresty jako nutnost 24 % R, lítostí reagovalo 17 % R, bylo mu to jedno 16,8 % R a pouze pro 15 % R bylo uložení trestu příležitostí, aby se nad svým chováním, za které byli potrestáni, více zamysleli a vyvodili z reakce rodičů i určité poučení.

4.3 Volný čas a utváření vztahů mladistvých delikventů ke skutečnosti (Díl C)

Odpovědi R na otázku: „**Jak jste trávil svůj volný čas?**“

Převážně ve společnosti rodičů nebo jiných dospělých trávalo v dětství svůj volný čas 6 % R. **Celkem 56 % R uvedlo, že trávili svůj volný čas v partě**, která se bavila „jak se dalo“. Těch, kteří se ve svém volném čase věnovali svým zájmům sami bylo 34 % R. Společně se skupinou kamarádů chodilo do přírody, diskotéky ap. 4 % R.

Odpovědi R na otázku: „**Jaké vlivy nejvíce působily na utváření Vašich názorů na svět?**“

Na prvním místě z vlivů, které nejvíce působily na utváření názorů odpověděli R, že je to rodina 52 %, na druhém místě se dělí vliv sdělovacích prostředků a vliv party 32 %, na třetím místě je uváděn vliv školy 16 %.

4.4 Poruchy chování mladistvých ve školním věku (Díl D)

Odpovědi R na otázku: „**Utekl jste někdy z domova?**“

Na tuto otázku odpovědělo kladně 46 % R, nikdy odpovědělo 54 % R. Z výsledků je zřejmé, že mladiství delikventi v dětství často utíkali z domova, a to i opakovaně, takže řada z nich byla později umístěna ve výchovných zařízeních.

Odpovědi na otázku: „**Dopouštěl jste se přestupků proti školnímu řádu?**“

Odpovědělo 85 % R kladně. Zejména se dopouštěli **záškoláctví** zjevného i skrytého, **kouření**, **abúzu drog** /marihuany, pervitinu, heroinu aj./, drobných **krádeží ve škole**, **rvačky se spolužáky**, **napadení učitele**.

4.5 Identifikační znaky mladistvých delikventů (Díl E)

Odpovědi na otázku: „**Uveďte, jaký je Váš věk?**“

Na tuto otázku byly odpovědi následující: 15-16 let 1,3 % R, 16-17 let 28,4 % R, 17-18 let 70,3 % R. Z věkového rozložení je **zřejmá převaha mladistvých blízkých věku plnoletosti**.

Odpovědi na otázku: „**Jaké jste národnosti?**“

Na tuto otázku byly odpovědi následující: **národnost česká 63,7 % R**, národnost slovenská 0,4 % R, národnost maďarská 0,4 %, národnost ukrajinská 0,4 % R, **národnost romská 35,1 % R**. Z uvedených výsledků je vidět, že mladiství romského etnika (národnosti) jsou vzhledem k minoritní společenské skupině značně zastoupeni ve výkonu trestu odnětí svobody.

Odpovědi na otázku: „**Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?**“

Neukončené základní vzdělání uvedlo 20,3 % R, ukončené základní vzdělání 74,1 % R, vyučení 5,6 % R, střední vzdělání s maturitou 0 % R.

Výsledky ukazují na **nízké vzdělání mladistvých delikventů**, zejména vysoké procento mladistvých s neukončeným základním vzděláním, u romské populace převážně absolvování zvláštní (speciální) školy s podprůměrným prospěchem a velmi málo mladistvých s výučním listem v některém učebním oboru.

Odpovědi na otázku: „**Byl jste někdy v nějakém kolektivním výchovném zařízení?**“

V dětském domově, diagnostickém a výchovném zařízení pro děti a mládež bylo 32 % R, což ukazuje na nedobrou stav výchovné péče o děti v českých rodinách.

Odpovědi na otázku: „**Jaké je Vaše původní povolání?**“

Nekvalifikovaný dělník odpovědělo 72, 8 % R, učeň 11,7 % R, vyučen v učebním oboru 15,5% R Z výsledků je zřetelně vidět, že většina mladistvých vykonávala nekvalifikované práce. Po upřesnění v rozhovoru jsem zjistila, že většina

mladistvých spíše nikdy nepracovala anebo pracovala pouze příležitostně, ne v trvalém pracovním poměru.

Odpovědi na otázku: „**Jakou délku trestu Vám soud vyměřil za spáchaný trestný čin?**“

Do 3 měsíců uvedlo 4 % R, do 6 měsíců 7,6 % R, do 9 měsíců 5,7 % R, do 1 roku 14,5 % R, **do 2 let 43,7 % R**, do 3 let 12,1 % R, do 5 let 8,9 % R, do 7 let 1,6 % R a do 10 let 2 % R. Z přehledu je vidět, že většina mladistvých se pohybuje v délce trestu do 2 roků, což jim mj. umožňuje získat výuční list v některém dvouletém učebním oboru, které se v SOU, OU a U Praha, odloučené pracoviště Věznice Všechny, vyučují.

Odpovědi na otázku: „**Jaký je Váš stav?**“

Svobodný uvedlo 94,3 % R, ženatý 1,2 % R, vztah druh a družka 4 % R, Z výsledků je vidět, že většina mladistvých je doposud svobodných, ale i to, že menší počet mladistvých už žije s partnerkou.

Odpovědi na otázku: „**Kolik máte dětí?**“

Děti zatím nemá 83,4 % R, 1 dítě má 5,26 % R, 2 děti má 8,1 % R, neuvedlo 3,3 % R. Z odpovědí je zřejmé, že většina mladistvých je doposud bezdětných, ale 13,4 5 % R má již vlastní děti, o které pečují jejich partnerka sama nebo spolu s rodiči.

4.6 Sociální a ekonomické postavení rodiny (Díl F)

Odpovědi na otázku: „**Jak hodnotíte sociální a ekonomické postavení Vaší rodiny?**“

Velmi vysoké odpovědělo 5 % R, průměrné 50 % R a nízké 45 % R. Z odpovědí je zřejmé, že ekonomické a sociální postavení rodiny zřejmě ovlivňuje kriminalitu dětí a mládeže.

Odpovědi na otázku: **„Byl nebo je někdo z rodiny dlouhodoběji bez zaměstnání?“**

Na tuto otázku odpovědělo kladně více jak 78 % R. Z odpovědí je vidět, že ekonomické problémy rodiny zatěžují psychicky rodiče natolik, že to ovlivňuje i péči o výchovu vlastních dětí.

Odpovědi na otázku: **„Jak hodnotíte péči státu o českou rodinu?“**

Jako velmi dobrou ji označilo 5 % R, jako průměrnou 50 % R, jako špatnou 45 % R. Z odpovědí lze vypořádat negativní hodnocení péče státu o rodinu.

4.7 Verifikace hypotéz empirického šetření

Empirická data získaná dotazníkem, rozhovorem a obsahovou analýzou dokumentů byla vyhodnocena logickou analýzou.

Získané výsledky lze shrnout následovně

Podařilo se verifikovat pracovní hypotézu (H 1), která byla zaměřena na vykazování známek agresivního a antisociálního chování mladistvých pocházejících z rodin, které trpí sociální a ekonomickou chudobou. Je zřejmé, že chudoba rodin ovlivňuje výrazně chování a jednání dětí a mládeže a vede až k páchání velmi závažné trestné činnosti této skupiny osob. Převážná většina rodičů mladistvých delikventů byla nebo stále je bez zaměstnání nebo pracují a jsou bez příjmu nebo je jejich příjem nedostatečný. Mladiství sami hodnotí péči státu o rodinu jako průměrnou až špatnou. K uspokojování svých potřeb volí tedy i prostředky, které jsou v rozporu se zákonem.

Částečně potvrzena byla pracovní hypotéza (H 2), která se týkala vztahu kriminality mladistvých pocházejících z rodin s kriminální zátěží. U mladistvých delikventů byl již rodič v minulosti trestán anebo je ve výkonu trestu odnětí svobody. Ale většina mladistvých pochází z rodin, kde nikdo nebyl trestán. Dá se předpokládat, že trestná činnost rodičů bude ještě o něco vyšší než přinesly výsledky, poněvadž mladiství zpravidla neví zda někdo z rodičů měl trest podmíněného odsouzení, trest peněžitý nebo jiný než trest odnětí svobody.

Prokázány byly pracovní hypotézy (H 3 až H 5) o tom, že kriminality se dopouštějí mladiství, kde rodiče používají drsné a extrémní disciplinární prostředky výchovy nebo naopak je výchova příliš volná, zanedbávají nebo dokonce zneužívají své děti a aplikují nízkou úroveň nad dětmi. Většina mladistvých delikventů pochází z rodin, kde rodiče uplatňují neadekvátní výchovné prostředky, a to buď velmi tvrdé nebo naopak velmi měkké, nevěnují výchově odpovídající pozornost a děti jsou trvale bez kontroly nebo je jejich kontrola velmi malá. Někdy jsou také zneužívány k páčání trestné činnosti buď rodiči nebo staršími sourozenci.

Částečně prokázány byly pracovní hypotézy (H 6 až H 8) a to, že kriminality se dopouštějí hlavně mladiství z rozvrácených rodin, kde rodina neplní svoji základní výchovnou funkci, kde narušení osobnosti rodičů se negativně promítá do celkové atmosféry rodiny a vzájemných vztahů a má negativní dopad na utváření osobnosti dítěte, kde rodiče nejsou schopni navazovat pevné, pozitivní emoční vazby, což se projevuje v jejich sociální nezakotvenosti. Skutečností je, že více jak polovina zkoumaných mladistvých pochází z rodin neúplných (které však nemusí vždy znamenat rodinu rozvrácenou a dysfunkční) a určité procento mladistvých pobývalo v dětských domovech a výchovných ústavech. Manželství rodičů hodnotili respondenti také převážně negativně, a to jako neurovnané, rozhádané nebo rozpadlé. Realitou je, že trestné činnosti se dopouštějí i mladiství, jež sami hodnotí manželství rodičů jako relativně spokojené. Pohodu manželství a rodiny narušoval většinou otec, méně často

matka a někdy oba rodiče, a to především alkoholismem, nevěrou, trestnou činností, hrubým násilím.

Poslední pracovní hypotéza (H 9) o tom, že kriminality se dopouštějí zejména mladiství s nízkou úrovní vzdělání a závažnějšími poruchami chování na základní škole se potvrdila. Většina mladistvých zkoumaného souboru měla pouze ukončené základní vzdělání většinou se špatným prospěchem, takže neměli předpoklady pro další studium anebo ztratili zájem dále se vzdělávat. Podle výsledků šetření bylo i větší procento těch, kteří nedokončili základní vzdělání, několikrát propadli. Pouze nepatrný počet mladistvých získal výuční list v některém učebním oboru. Střední vzdělání s maturitou neměl nikdo. Sníženou známku z chování (2. nebo vyšší stupeň) měla většina mladistvých, a to za neplnění školních povinností, záškoláctví, drobné krádeže, rvačky, napadení učitele, kouření a abúzus drog. Téměř polovina mladistvých také někdy utekla z domova nebo z výchovného ústavu. Nejsou výjimkou permanentní „útěkáři“ z výchovných ústavů, kteří na útěcích páchali majetkovou (krádež, krádeže vloupáním) i násilnou trestnou činnost (loupeže).

4.8 Závěry empirického šetření

Různorodost a složitost problémů kriminality dětí a mládeže je příčinou toho, že je velmi obtížné poskytnout jasné vodítko zejména pro politiky a strategy. Co stále chybí je komplexní strategie pro prevenci násilné kriminality dětí a mladistvých, která by zohledňovala tuto různorodost a složitost a různé situace, ve kterých se trestné činy mladistvých, především násilné povahy vyskytují. Přidělila odpovědnost konkrétním částem společnosti na celostátní a místní úrovni, a která by šla dále, než jen k sestavení seznamu opatření, která by měla být přijata v konkrétních problémových oblastech.

Výchova v rodině je základem a východiskem celého výchovného procesu. Rodinné prostředí má být pevným zázemím, kde dítě nalézá porozumění, klid, bezpečí, ochranu a pomoc.

Téměř **jedna třetina mladistvých delikventů** byla v různých obdobích svého života **umístěna v dětských domovech** nebo jiných výchovných zařízeních.

Pro formování osobnosti mladého člověka je důležité, zda prožil dětství šťastné a spokojené či dětství nešťastné. Nešťastné dětství ovšem nemusí být pro rozvoj osobnosti dítěte vždy negativním jevem. Může upevňovat charakter, stimulovat k životnímu úsilí. V odpovědích mých respondentů je zřejmé že více jak jedna třetina považuje dětství za šťastné a spokojené, jedna třetina za průměrné a **jedna třetina za nešťastné.**

Okolnost, jak mladí delikventi prožívali své dětství, souvisí s kvalitou výchovy, kterou jim v tomto období rodiče poskytovali. Rodiče mladistvých delikventů užívali přiměřených výchovných prostředků u jedné třetiny dotazovaných, skoro polovina rodičů však používala **nepřiměřených výchovných prostředků.**

Uvedené údaje vypovídají o **výchovně negativní atmosféře v dětství.** Nejsou-li však děti trestány vůbec, může to být v podstatě ze dvou důvodů: buďto jsou rodiče k dítěti **nepřiměřeně shovívaví**, anebo jsou k výchově svých dětí zcela **lhostejní.** Ať je důvod nepoužívání trestů jakýkoliv, výsledek bývá zpravidla stejný, tj. pardonování jakýchkoli přestupků rodiči a nevyvozování žádných závěrů z nesprávného počínání nepomáhá dětem učit se rozeznávat mezi dobrem a zlem, mezi tím, co se smí a co se nesmí a postupně u nich nabývá převahy pocit, že vše, co samy činí je správné, a že si mohou vše dovolit. To pak bývá doprovázeno výrazným preferováním vlastních zájmů i za cenu poškozování zájmů druhých lidí, odtud už je jen krok ke vzniku a vývoji antisociálně zaměřeného chování.

S mými již uvedenými výsledky korespondují i odpovědi, týkající se reakce na tresty v dětství. Jak vyplývá z výsledků mého šetření, považovala **polovina mladistvých delikventů tresty v dětství za přísnější než by si zasloužili.**

Také výsledky týkající se konkrétních forem trestů, které byly vůči mladistvým v jejich dětství užívány, svědčí o velmi špatném výchovném přístupu k nim.

Je zarážející, v jak velkém procentu případů ze zkoumaného souboru bylo vůči respondentům **v jejich dětství užíváno tak brutálních či jinak výchovně nevhodných trestů** jako je bezohledné bití, zákaz vycházek, hrubé nadávky, vyhrožování ap.

Je obecně uznáváno, že zvláště časté tělesné tresty jsou, zejména u adolescentů, nejnevhodnější formou trestu, protože jsou spíše ponižováním lidské důstojnosti než trestem a setkáváme se proto u nich často s opačným výsledkem, než jaký byl sledovaný výchovný účel. Vytváří živnou půdu pro narůstání cynického poměru k životu a pro vznik četných poruch v jejich psychickém a morálním vývoji. Časté fyzické tresty bývají příčinou méněcennosti, vyvolávají potřebu kompenzace určitým, často nevhodným jednáním, vyústujícím někdy až v trestnou činnost. **Často byla rodiči tělesně trestána téměř jedna třetina respondentů.**

Pro zdárný vývoj jedince je nutné posilování schváleného chování. Z odborné literatury je známo, že oceňování (odměňování) ovlivňuje chování jedince v mnohem větší míře než vyjádření nesouhlasu (trestání). Důležitá je míra užívání vhodných forem odměn a trestů a vzájemná vyváženost mezi oběma výchovnými prostředky. Mladiství uváděli, že **byli obvykle odměňováni povolením toho, co jinak nesměli a peněžitými nebo věcnými odměnami.** Poměrně **málo uváděli respondenti pochvalu.** Je však zarážející, že bylo poměrně vysoké procento těch, kteří nebyli v dětství **nikdy chváleni ani odměňováni.**

S mírou užívání vhodných forem odměn a trestů a s jejich vzájemnou vyvážeností přímo souvisela další otázka z dotazníku, **do jaké míry je dětem v rámci výchovného procesu umožňována samostatnost v jednání a rozhodování.** Vhodná míra samostatnosti je přirozeně úměrná věku. Oba extrémní případy, tj. příliš velká nebo naopak příliš malá samostatnost, mají negativní vliv na vývoj jedince. Velmi

přísný režim v dětském věku vede ke vzniku povah zastrašených nebo k tendenci unikat ze zodpovědnosti lhaním a podvody. Dítě se cítí nešťastné, odcizuje se rodičům, citově se do sebe uzavírá. Nepřiměřeně volný režim přispívá k formování povah egocentrických, domýšlivých, nesnášenlivých, nezdravě sebevědomých, s převahou hněvných nebo kverulantních nálad, případně agresivních reakcí.

Z odpovědí na tuto otázku vyplývá skutečnost, že rodiče, kteří vychovávali respondenty tohoto šetřeného souboru **reagovali přiměřeným, tedy výchovně pozitivním způsobem pouze v každé druhé rodině.**

Pochopení důvodů odměňování či trestání je jedním z nejdůležitějších předpokladů výchovné efektivnosti odměn a trestů. Také v tomto případě vypovídá velká část respondentů v neprospěch kvality své výchovy v dětství.

Pouze polovina mladistvých uvedla, že jim byl v dětství **důvod trestu či odměny jasný**. Přitom jedna desetina mladistvých uvedla, že mnohé zásahy byly podle jejich názoru zcela bezdůvodné.

Také nedůslednost rodičů, projevující se často nejednotností výchovného přístupu, je silně negativním jevem. Tomu odpovídaly i získané údaje, respondenti část nevěděli, **zda budou za své chování potrestáni nebo pochváleni**, protože reakce rodičů podle nich byly často podřízeny jejich náladám. Takto odpověděla skoro čtvrtina mladistvých.

Reakce mladistvých na trest souvisí velmi úzce se vzájemným vztahem mezi respondenty a rodiči a s tím, do jaké míry jsou dodržovány zásady podmiňující výchovnou účinnost trestu. Odpovědi na otázku, jak v dětství reagovali na tresty, jen

podporují výsledky vypovídající o výchovně negativní atmosféře, ve které mladí respondenti vyrůstali. **Zlostí, útočností, zatvrzelostí a vzdorovitostí reagovala na tresty v dětství polovina respondentů**, přibližně jedna čtvrtina mladistvých přijímala tresty v dětství jako nutnost, asi 16,8 % mladistvých to bylo jedno a pouze pro 15 % bylo uložení trestu příležitostí k tomu, aby se nad svým chováním, za které byli potrestáni, zamysleli a vyvodili si pro sebe určité závěry.

Všechny **nepřiměřené formy metody výchovy** způsobují mj. přetrhávání svazků k domovu, sílí pocit nespravedlivé křivdy, což opět vede k posilování vyhraněně individualistických rysů a snazšímu působení různých škodlivých vlivů, kterým mladiství nejsou připraveni adekvátně čelit. Tuto situaci dokresluje získané výsledky o tom, jak mladiství trávili jako děti svůj **volný čas**.

Převážně **ve společnosti rodičů trávil** v dětství svůj volný čas **minimální počet mladistvých delikventů - 6 %**. Jistě by nebylo správné tvrzení, že z hlediska výchovné je nejvhodnější, aby dítě trávil veškerý svůj volný čas výhradně ve společnosti rodičů. Takováto dlouhodoběji trvající situace by výrazně deformovala vývoj jedince, působila by výrazně negativně. Přesto se však domnívám, že tato odpověď svědčí o tom, že v dětství mladistvých delikventů bylo ponecháno příliš mnoho prostoru pro působení jiných než rodičovských vlivů.

Více jak **polovina juvenilních delikventů** uvedla, že **trávila svůj volný čas v partě**, která se bavila „jak se dalo“, výtržnostmi i různou trestnou činností. Těch, kteří se ve svém volném čase věnovali svým zájmům sami bylo 34 %. Společně se skupinou kamarádů chodilo do přírody či jinam 4 % mladistvých.

Na prvním místě z vlivů, které nejvíce působily na utváření názorů mladistvých respondentů byla uváděna rodina, uvedla to polovina mladistvých. O druhé místo se dělí vliv masových komunikačních prostředků a vliv party, udala to jedna třetina respondentů. Teprve až na třetím místě je uváděn vliv školy.

Celkově je zarážející, že **pouze polovina respondentů je přesvědčena, že rozhodující pro utváření jejich názorů na svět má rodina.**

I když o vlivu party jako o vlivu rozhodujícím hovoří méně mladistvých, je zřejmé, že vlivy, které působily na mé respondenty byly minimálně v polovině případů silně negativní.

Jedním z důsledků nepřiměřených forem a metod výchovy v rodině jsou **útěky z domova**. Jak vyplynulo z šetření, utíkala z domova téměř polovina mladistvých. Ti charakterizovali manželství rodičů spíše negativně.

Odpor a neúctu projevovali mladiství především **k autoritě otce**, respektive k autoritě nevlastního otce. S otcem měli také řadu sporů a bylo možno zaznamenat, že negativní vztah přetrvává.

Naopak celkem pozitivně dominoval **pozitivní postoj k matce**, často ještě více **k babičce**. Silná emocionální vazba na matku se vyskytovala i v těch případech, kdy mladiství uváděli, že matka se o ně starala málo a měla určité negativní vlastnosti (byla nepořádná, navazovala vztahy s jinými muži ap.). Výrazně nepřátelský postoj k matce byl zaznamenán pouze v jednom případě z celého šetřeného souboru.

Důvody k četným útěkům z domova byly vázány zejména na atmosféru v rodině – **obava a strach z otce, neshody mezi rodiči, obava z tvrdého potrestání, nepříznivé sociální a ekonomické poměry doma, ale i touha po partě**, cestování a dobrodružství, **vyhnutí se škole**. Při těchto útěcích se živili z peněz a věcí získaných trestnou činností (prosté krádeže, krádeže vloupáním, loupežná přepadení).

V rámci dotazování byly také sledovány některé poruchy chování v období povinné školní docházky, které dle odborníků mají tzv. predelikventní charakter.

Vysoká nepřizpůsobivost jedinců je zřejmá ze skutečnosti, že celých 85 % respondentů se v různé míře **dopouštělo prohřešků vůči školním povinnostem, chodili za školu, fetovali, kouřili, nadměrně pili alkohol, rvali se a páchali přestupky i trestnou činnost majetkového i násilného charakteru, dopouštěli se verbální i fyzické agrese vůči pedagogickým pracovníkům.**

Úroveň školního vzdělání mladistvých je velmi malá, většina z nich nedosáhla školního vzdělání a kvalifikace potřebné úrovně. Jako důvod neprospěchu uvádějí respondenti nepochopení učiva, nedostatek vlastní píle, nezájem o školu, školní neúspěšnost, časté absence ve škole a nemožnost učit se doma.

Potíže a selhávání mladistvých ve škole jsou často základem, z něhož vyrůstají další selhávání v pozdějším věku. Špatný prospěch nebo nedokončené základní vzdělání na základní nebo speciální škole nutí odsouzené, aby volili takové povolání, které je méně náročné a nevyžaduje kvalifikaci. Takové zaměstnání je však neuspokojuje, pracují neradi a bez zájmu, což u nich vede k častým absencím, častým změnám zaměstnání, nebo vůbec nepracují. Ze sledovaného souboru nikdy nepracovalo téměř 95 % mladistvých.

Výsledky mého empirického šetření ukazují také na některé **makroekonomické souvislosti chování současné rodiny.** Nejsou již výjimkou rodiny respondentů, kde alespoň **jeden z rodičů nemá dlouhodobě práci,** nebo rodiče sice **pracují, ale nedostávají mzdu** za odvedenou práci, rodiny se tak dostávají do **finanční tísně,** která vyvolává různé ztráty či ohrožení a maladaptivní odezvy rodiny na ně. Vznikají rodinná a **výchovná selhání,** zdravotní postižení, psychologická deprivace nebo sociální patologie u sociokulturně slabých, např. u některých etnických skupin, nebo u jinak oslabených rodin. Jiní rodiče naopak pracují „naplno“ a nemají **žádný volný čas,** který by mohli věnovat výchově vlastních dětí, ty se stávají dětmi „ulice“, „party“, která se jim může naplno „věnovat“.

4.9 Praktická doporučení

Včasná pomoc rodinám

1. **Zajistit krizovou intervenci** psychologickými, sociálními, popřípadě dalšími prostředky pomoci, zejména rodinné poradenství nebo terapii, které pomohou rodině vytvořit si nové alternativy,

2. Vytvořit státními či obecními institucemi a také dobrovolnými občanskými iniciativami **nové způsoby péče**, aby se předešlo rychlému zhoršování zdravotního postižení, psychologické deprivaci nebo sociální patologii u sociokulturně slabých nebo jinak oslabených rodin,

3. Přiměřenými **psychologickými a sociálními opatřeními působit** na rodiny, které se nacházejí v ekonomickém a sociálním stresu, k tomu připravit zejména zdravotní, sociální a pedagogický personál, aby mohl poskytovat pomoc co nejdříve v místních zdravotnických zařízeních, v centrech krizové intervence, v poradnách, na školách a dalších místních zařízeních,

4. Vytvořit rodinám a dětem příležitosti i pro **anonymní** kontakty a pro způsoby pomoci, které zabrání zdržení nebo společenské stigmatizaci,

Pozitivní zaměření pomoci rodinám:

5. Věnovat více úsilí **aktivování rodin**, aby se iniciativně staraly o své věci v oblasti duševního zdraví a podněcovat v nich mobilizaci jejich vlastních „sebeléčivých“ zdrojů,

Komplexní pomoc rodinám:

6. Poskytnout postižené rodině **komplexní rodinou péči**, zajistit rozbor jejich problémů a v závislosti na tom i praktickou pomoc postihující všechny potřebné oblasti (lékařskou, psychologickou, sociální, právní, sociologickou, pedagogickou ap.),

7. Rychle **rozšiřovat odbornou způsobilost** jednotlivých odborníků v této oblasti a také vzájemné propojení různých organizací a institucí, které tyto služby mají či chtějí zajišťovat,

8. Realizovat minimální preventivní programy v oblasti zneužívání návykových látek ve školách a školských zařízeních s cílem zvyšovat jejich účinnost a množství dětí a rodičů zapojených do jednotlivých aktivit,

9. Realizovat projekty zaměřené do oblasti prevence kriminality a dalších sociálně patologických jevů (gamblerství, xenofobie, rasismus, záškoláctví ap.),

10. Realizovat specifické preventivní aktivity cílené na spolupráci s rodiči,

11. Profesionalizovat poradenskou péči formou prevence diagnostiky, včasného odhalování rizik a zajištění účinné intervence v případech výskytu projevů souvisejících s drogami a dalšími sociálně patologickými jevy u dětí a mladistvých,

12. Realizovat preventivní zájmové aktivity ve střediscích volného času a dalších školských zařízeních zaměřených na vytváření podmínek pro využití volného času dětí a mládeže a dalších volnočasových aktivit, realizovaných ve školách, se zvláštním zřetelem na sociální patologii ohrožených skupin dětí a mládeže,

13. Realizovat výstavbu sportovních areálů vhodných pro běžné sportovní činnosti, kde by našly pohybové vyžití děti a mládež ze všech sociálních vrstev a děti tzv. rizikové,

14. Zřizovat zařízení klubového typu, kam by – zvláště děti ohrožené sociální patologií – mohly chodit neorganizovaně, bez předchozího přihlášení a pravidelné docházky,

15. Podporovat zájmové činnosti hlavně formou podpory organizací, programově se věnujících volnému času dětí a mládeže,

16. Realizovat alternativní formy vzdělávání metodikou prevence na školách a dalších pedagogických pracovníků,

17. Zřídit a obsadit místa školních psychologů, jež by se soustředili na otázky problémových dětí v kontextu jejich sociálního zázemí a tvořivě řešili vzniklé problémy dříve než se plně rozvinou,

18. Činnost škol podporovat dostatečnou sítí poraden a azylových zařízení. Prostřednictvím azylových zařízení zabezpečit dočasný pobyt dětí v době řešení krize v rodině, pro matky s dětmi a pro mladistvé po propuštění z výkonu trestu,

19. V legislativní oblasti dořešit odpovědnost rodičů za výchovu dětí včetně odpovědnosti rodičů za neadekvátní projevy nezletilců, za jejich prohřešky, zejména za různé formy prekriminality, prostituce a záškoláctví,

20. Novelizovat § 217 tr. zák. směrem k přísnějšímu postihu rodičů, jež by bylo doprovázeno zjednodušenějším postupem dokazování zanedbání rodičovských povinností,

21. V rámci řešení krizových stavů v rodině **zabezpečit vedení sociálně nepřizpůsobivých rodin.** Zřizovat zařízení pro matky s dětmi v nouzi, preventivní vedení matek ve smyslu zamezení opakování krizových situací, zrychlení soudního projednávání kolizních situací rodin, zřízení funkce poručníka pro děti z neúplných rodin,

22. Zvýšit pravomoci orgánů péče o dítě a **vyčlenit referáty sociálních věcí** jako samostatné sociální úřady, zavést ohlašovací povinnost škol a policie směrem k sociálním pracovníkům, pracovníkům probační a mediační služby, rozšířit streetwork.

5. DISKUSE

Výchovnými problémy a prevencí sociálně deviantního vývoje mladé generace se zabývá řada autorů odborné literatury. Jsou mezi nimi pedagogové, psychologové, sociologové, právníci, lékaři a další skupiny odborníků. Tito odborníci se zpravidla shodují na tom, jestliže chceme pochopit současné problémy mladé generace v realizaci jejich generativních úkolů, pak je třeba, vnímat je v historickém kontextu současné epochy společnosti, která má svá specifika.

Různost, rozmanitost, obsažená v sociální realitě může být pro člověka podnětem k usilování, k obohacení a rozšíření poznání, prožitků, ale též úskalí, spočívající v míře adekvátnosti volby alternativ v čase, vývoji, vlastních možnostech, požadavků společenských, profesních, seberozvoje, před kterými člověk každodenně stojí.

Je to otevřená, živá, **celoživotní diskuse** o možnostech, limitech jedince, a o existenci lidského světa a přístupu k němu prostřednictvím porozumění a v něm nalézání místa pro seberealizaci, včetně různých rizik a potřeby se s nimi vyrovnat. **Odborníci v oblasti společenskovední**, obzvláště ti, kteří mají v profesním působení na starost výchovu mladé generace si uvědomují zvyšující se náročnost výchovných úkolů, naléhavost výchovy v konfrontaci s výchovnými problémy žáků, studentů a dospívající generace.

Před mladým člověkem se otevírá **široké spektrum modalit chování, životních způsobů a jejich výběr** bude ovlivňován kvalitou socializačního procesu, ve kterém výchova v rodině a ve škole sehrává významnou roli. Odborníci si uvědomují, že je třeba nově tematizovat horizonty cílů výchovy, vzdělání, prostředky k jejich dosažení, diferenciované instituce, individualizované přístupy, připravenost rodičů a pedagogů pomoci dorůstající generaci řešit sociální problémy, pedagogickým působením je uschopňovat k řešení životních problémů.

Tento **koncept** se promítá nejen do pojetí výchovných institucí, do pojetí výchovy v rodině, ale též nachází svůj odraz v politice státu vzhledem k mladé generaci včetně oblasti trestní politiky uplatňované vůči pachatelům trestní činnosti z řad mládeže.

Společenské změny, které v ČR po roce 1989 nastaly, jsou součástí celosvětového kontextu vývojových změn ekonomických, politických, sociálních a kulturních celé lidské společnosti a na jejich dosah a význam musí být nahlíženo ve směru do budoucnosti v širších kontextech.

Odborníci si uvědomují **nutnost správné reflexe sociálních podmínek života** jejich členů a podmínek výchovy mladé generace pro prognózu celospolečenského výchovného klimatu a formování požadavků na výchovu mladé generace, která směřuje k integraci do společnosti a vytváření korektivních výchovných postupů jak při výchově v rodině, ve škole, v institucích pedagogicko-psychologických, sociálních a zdravotnických napomáhajících sociální integraci jedinců do společnosti. Sociokorektivní výchovné postupy jsou uplatňovány i ve vztahu k jedincům, kteří závažně porušují zájmy společnosti chráněnou trestním zákonem.

6. ZÁVĚR

Celkově je možno říci, že **odborná literatura** přináší několik povzbudivých informací o účinnosti programů prevence kriminality, nicméně opravdové důkazy o vazbách mezi těmito snahami a skutečným snížením kriminálního chování dětí a mládeže jsou dosud nedostatečně prokázány.

Z uvedeného vyplývá, že k jednotlivým programům **prevence kriminality** je nutné přistupovat velmi uvážlivě a diferencovaně a stále si uvědomovat okolnosti, za kterých je jejich působení přínosnější a za jakých podmínek méně efektivní. Před aplikací preventivních programů je proto nutné provést důkladnou kriminologicko-sociologickou analýzu sociálního prostředí, do kterého chceme vstupovat.

Především je důležité v současném vývoji rozpoznat **vnější a vnitřní podmínky života českých rodin**, poznat jejich problémy a potřeby, aby jim mohla být poskytnuta vstřícná pomoc odborníků a institucí.

K tomuto účelu jsem také zaměřila svoji práci, abych zjistila, upřesnila, ověřila, porovнала a doplnila některé aktuální údaje. **Nedala jsem** však jednoznačnou odpověď ani rozřešení této problematiky. Smyslem bakalářské práce je upozornit odborníky z praxe i laickou veřejnost na základní příčiny zločinnosti dětí a mládeže, zejména na sociálně ekonomické a výchovné podmínky, jež jsou základním předpokladem funkčnosti instituce rodiny, v níž probíhá primární socializace. V praxi bude nutné soustředit se na **typy programů** k podpoře rodin, zlepšení pracovních příležitostí, zvyšování vzdělanosti aj.

V této práci jsem **věnovala pozornost** některým **teoretickým a praktickým** problémům českých rodin. Řada problémů zůstala jen naznačena nebo zcela neprobrána. Z textu práce však vyplynulo, že daná problematika pro svoji složitost vyžaduje soustavné studium a interdisciplinární dlouhodobý výzkum.

Empirické bádání v oblasti rodiny a společnosti je nejzávažnějším úkolem teoretické i praktické fronty a odborníků řady vědních oborů a také politiků. **Výchova dětí** však je a bude především věcí rodiny, je a bude jejich osobní i společenskou zodpovědností.

S řešením nastíněných úkolů je nutné začít okamžitě. Je přirozené, že splnění některých úkolů a doporučení bude vyžadovat delší časové období a nebude nikdy úplně ukončeno, poněvadž společenské změny jsou zákonité.

Společenské využití této bakalářské práce **vidím jako „pedagog“** v různých oblastech lidské činnosti, především však v pedagogické praxi: v rodičovské výchově, výchově k manželství a rodičovství, v poradenství ap. Práce by měla také vyvolat zamyšlení nad současným krizovým stavem a hledání účinných řešení naznačených problémů. K tomu účelu jsem **zaměřila** své snažení a věřím, že se mi to alespoň dílčím způsobem povedlo.

7. SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

- 1) BALCAR, K. České rodiny po jednom a půl roce. In *Česká psychologie*. Č. 6. Praha 1991, s. 502-505
- 2) BOLDIŠ, P. *Bibliografické citace dokumentu podle ČSN ISO 690 a ČSN ISO 690-2b* : Část 1 – Citace: metodika a obecná pravidla . [online] . November 2004 . [cit.2006-27-6] . Dostupné z <http://www.boldis.cz/>
- 3) BOLDIŠ, P. *Bibliografické citace dokumentu podle ČSN ISO 690 a ČSN ISO-2* : Část 2 – Modely a příklady citací u jednotlivých typů dokumentů. [online] . November 2004 . [cit.2006-27-6] . Dostupné z <http://www.boldis.cz/>
- 4) ČEPELÁK, J. *Penitenciární psychologie*. 1 díl. 1 vyd. Praha : Vysoká škola SNB, Katedra Penologie, 1982. 310 s., studijní text
- 5) ČÍRTKOVÁ, L. *Policejní psychologie*. 3 vyd. Praha : Portál, 2000. 256 s. ISBN 80-7178-475-3
- 6) DUNOVSKÝ, J. DYTRYCH, Z. MATĚJČEK, Z. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. 1 vyd. Praha : Grada, 1995. 245 s. ISBN 80-7169-192-5
- 7) GJURIČOVÁ, J. Aktuální stav a východiska ke snižování trestné činnosti dětí a mládeže. In *Policista*, č. 1. Praha : 1999, s. 1-4
- 8) GJURIČOVÁ, J. Vývoj kriminality v ČR se zvláštním zřetelem na kriminalitu dětí a mládeže. Přednáška na MV ČR na Policejní akademii v Praze. 05-11-1998 a 06-11-1998
- 9) HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězení*. České Budějovice, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2005, 183 s. ISBN 80-86708-05-5
- 10) HORÁK, K. *Hovoříme s rodiči o výchově dětí k manželství a rodičovství*. Praha : SPN, 1979
- 11) JANOUŠEK, J. Sociálně kognitivní teorie Alberta Bandury. In *Československá psychologie*. Č 5. Praha : 1992, s. 385

- 12) JEDLIČKA, R. KOŤA, J. *Aktuální problémy výchovy*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 1998, 169 s., studijní texty
- 13) KOLEKTIV AUTORŮ. *Osobnost pachatele*. 2 díl. Praha : Výzkumný ústav kriminologický, 1985, s. 265-266
- 14) KRACÍK, J. Psychologické a pedagogické problémy výchovy tělesně postižených. *In Otázky defektologie*. Část 2. Č. 8. Praha : 1984-85, s. 332-334
- 15) KOZLOVÁ, L. Některé základní problémy sociologického výzkumu. *In Kontakt*. Část 1. České Budějovice : Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, 2000, roč. II, s.41-44. ISSN1212-4117
- 16) LANGMEIER, J. LANGMEIEROVÁ, D. Výchova v rodině a mravní vývoj. *In Mravní vývoj dítěte v socialismu*. Praha : 1977, s.128-147
- 17) MAREŠOVÁ, A. Děti a mladiství – oběti a pachatelé mravnostní kriminality a další s ní souvisejících sociálně patologických jevů. *In Policista*. Č. 5. Praha : 1997
- 18) MAREŠOVÁ, A. Sociálně patologické jevy u mladistvých v kontextu vývoje společnosti. *In České vězenství*. Č. 3. Praha : 1996, s. 27-29
- 19) MARTÍNKOVÁ, M. Špatné zacházení s dětmi a mladistvými v rodině – některé současné přístupy a vymezení pojmů. *In Československá psychologie*. Č. 6. Praha : 1994, s. 514-526
- 20) MATOUŠEK, O. KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 2. vyd. Praha : Portál, 2003, 340 s. ISBN 80-7178-771-x
- 21) MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 1 vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 1993. 123 s., studijní texty
- 22) MATOUŠEK, O. MATULOVÁ, A. *Práce s rizikovou mládeží*. 1 vyd. Praha : Portál, 1996, 87 s. ISBN 80-7178-064-2
- 23) MICHAL, V. *Některé kriminologické teorie v kapitalistických zemích*. Praha : Výzkumný ústav kriminologický, 1970
- 24) NETÍK, K. Kriminální agresor. *In Bulletin*. Část 1. Praha : Studijní a výzkumné oddělení ředitelství správy SNV ČR v Praze, 1991, s. 8-11

- 25) NEUMANN, J. NETÍK, K. VOŇKOVÁ, J. Teoretická koncepce psychologie osobnosti pachatelů trestních činů. In *Bulletin*, Část 1. Praha : Oddělení penologie výzkumu oboru NVČ správy SNV ČSR v Praze, 1986, s. 28-48
- 26) SCHUBERT, L. NIKŠOVÁ, G. *Kriminológia*. 1. vyd. Bratislava : Interní materiál, Univerzita Komenského, Právnická fakulta v Bratislavě, 1968, s.34
- 27) SUCHÝ, O. RATINOV, A. R. URBANOVÁ, M. *Osobnost pachatele*. 1 díl. Praha : Výzkumný ústav kriminologický při generální prokuratuře ČSSR v Praze, 1986, s. 265-266, ISBN 59-205-85
- 28) ŠMEJKALOVÁ, H. Úloha rodiny při výchově tělesně postiženého dítěte předškolního věku. In *Teorie a praxe speciální pedagogiky*. Č. 1. Praha : 1988-89, s. 253
- 29) Tým pracovníků odboru výzkumu vazby a trestu GŘ VS ČR. *Koncepce zacházení s mladými vězni*. Praha : Interní materiál, GŘ Vysoká škola v České republice, 1999
- 30) URBANOVÁ, M. HELLOVÁ, P. O významu a účinnosti penitenciární skupinové psychoterapie. In *Bulletin*. Č. 5. VU Pen, SNV Česká republika, s.1-49
- 31) VACEK, E. OSN- Souhrn k prevenci kriminality. In *České vězenství*. Č. 1. Praha : 1999, s. 9-12
- 32) VEČERKA, K. ŠTECHOVÁ, M. HOLAS, J. Názory expertů na charakter a dynamiku závodového chování mládeže. In *České vězenství*. Č. 4. Praha : 1999, s. 7-15
- 33) ZAPLETAL, J. *Kriminologie*. 1 díl. 3 vyd. Praha : Policejní akademie ČR, Katedra kriminologie v Praze, 2000. 128 s. ISBN 80-85981-87-4, studijní texty
- 34) ZAPLETAL, J. *Kriminologie*. 2 díl. 3 vyd. Praha : Policejní akademie ČR, Katedra kriminologie v Praze, 1999. 170 s. ISBN 80-7251-003-7
- 35) ZVOLENÝ, P. *Rozvoj genetiky v psychiatrii*. 1 díl. Praha : Avicenum, 1990, 211 s. ISBN 80-201-0022-9

8. KLÍČOVÁ SLOVA

Osobnost pachatele

Kriminologické teorie

Koncepce státní politiky

Sociálně patologické jevy

Trestné činy

Výchova

Rodina

Makrosociální a ekonomické aspekty

Empirické šetření

9. SEZNAM PŘÍLOH, PŘÍLOHY

Příloha č. 1 - Dotazník

Příloha č. 2 - Soubor 22grafů

Vážený pane,

prosím Vás, abyste odpověděl na otázky dotazníku, jehož cílem je zmapovat vlivy některých faktorů ovlivňujících kriminalitu dětí a mládeže v České republice, zejména zjistit jakým způsobem ovlivňuje sociální prostředí rodiny chování a jednání dětí a mládeže ve společnosti, jaké formy a metody rodiče ve výchově používají, jaké vytvářejí citové klima v rodině a za jakých podmínek výchovu dětí uskutečňují.

Podle výsledků šetření budou vyvozeny závěry a předložena praktická doporučení pro zkvalitnění odborné pomoci rodinám na některá další opatření politického, právního a jiného charakteru. Prosím Vás, abyste měl na zřeteli, že správnost Vašich odpovědí, jejich upřímnost a přesnost se významně projeví v závěrech šetření.

Výsledky budou použity pouze k danému účelu šetření a Vaše anonymita je zajištěna.

V naprosté většině případů jsou možné varianty odpovědi vytištěny v dotazníku. Zakroužkujte prosím tu variantu odpovědi, kterou považujete za nejsprávnější, která Vám nejvíce vyhovuje. Se svým okolím se neradíte, ale vyjadřujete svůj vlastní názor. Jestliže Vám předložené varianty odpovědí nevyhovují, napište do dotazníku, tam, kde je to umožněno, vlastní odpověď, kterou považujete za správnou.

Za řádné vyplnění Vám děkuji.

Díl A

1. Kdo vás v dětství vychovával?

Oba rodiče		1
Matka		2
Otec		3
Pracovníci ústavů		4

2. Jak hodnotíte manželství Vašich rodičů?

Spokojené		1
Průměrné		2
Nevyrovnané		3
Zcela rozhárané nebo se rozpadlo		4

3. Kdo narušoval soužití v rodině?

Otec		1
Matka		2
Oba rodiče		3

4. Vyskytly se v rodině nějaké negativní projevy?

Ano		1
	Uveďte jaké?	a) alkoholismus b) trestná činnost c) násilné jednání d) jiné?":
Ne		2

5. Jaké bylo Vaše postavení v rodině?

Měl jsem výhody vůči ostatním	1
Bylo se mnou jednáno stejně jako s ostatními	2
Byl jsem utlačován	3

Díl B

6. Jak často jste byl v dětství trestán?

Často	1
Příležitostně, občas	2
Nikdy	3

7. Jak jste v dětství pocíťoval spravedlnost uložených trestů?

Byly přísnější než bylo třeba	1
Odpovídaly provinění	2
Byly mírnější než bylo třeba	3
Byly pouze symbolické	4

8. Jaké konkrétní formy trestu byly v dětství vůči Vám převážně užívány?

Domluva	1
Přiměřený výprask	2
Nepřiměřený výprask	3
Zákaz oblíbené činnosti nebo uložení nějaké práce	4
Hrubé nadávky a vyhrožování	5

9. Pokud jste byl trestán, uveďte čím jste byl bit?

Rukou	1
Řemenem, kabelem, hadicí, provazem, holí, řetězem nebo jiným nevhodným předmětem	2
Čímkoli co bylo po ruce včetně házení předmětů	3

10. Jak jste byl v dětství obvykle odměňován?

Pochvalou	1
Věcnou odměnou	2
Povolením nějaké činnosti	3
Peněžitou odměnou	4
Společný výlet do přírody nebo jinam	5

Nikdy jsem nebyl chválen nebo odměněn6

11. Byl Vám důvod odměny nebo trestu vždy jasný?

Ano1
Jednalo se vždy o bezdůvodné zásahy2
Ne3

12. Jakou míru volnosti při vlastním rozhodování Vám rodiče poskytovali?

Velmi malou, reagovali na každou maličkost1
Měl jsem určitou volnost a samostatnost2
Měl jsem úplnou volnost3

13. Jak jste reagoval na tresty?

Zlostí, útočností, zatvrzelostí a vzdorovitostí.....1
Trest jsem přijímal jako nutnost2
Trest jsem přijímal s lítostí3
Bylo mi to jedno4

Díl C

14. Jak jste trávil svůj volný čas?

Převážně ve společnosti rodičů	1
V partě	2
Věnoval jsem se svým zájmům sám	3
Se skupinou kamarádů	4

15. Jaké vlivy nejvíce působily na utváření Vašich názorů na svět?

Rodina	1
Sdělovací prostředky	2
Parta	3
Škola	4

16. Utekl jste někdy z domova?

Ano	1
Nikdy	2

17. Dopouštěl jste se přestupků proti školnímu řádu?

Ano	1
Ne	2

Díl D

18. Jaký je váš věk?

15 - 16 let	1
16 - 17 let	2
17 - 18 let	3

19. Jaké jste národnosti?

České	1
Slovenské	2
Maďarské	3
Polské	4
Německé	5
Ukrajinské	6
Romské	7
Jiné, uveďte jaké	8

20. Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

Nedokončené základní	1
Ukončené základní	2
Vyučení	3
Střední škola s maturitou	4

21. Jaké je Vaše původní povolání?

Učeň	1
Nekvalifikovaný dělník	2
Kvalifikovaný dělník	3
Technik	4

22. Jaký je Váš stav?

Svobodný	1
Ženatý	2
Žiji ve vztahu druh a družka	3

23. Kolik máte dětí?

Žádné		1
Jedno dítě		2
Dvě děti		3
Více jak dvě děti		4

24. Bral jste někdy drogy?

Ano, pravidelně		1
Příležitostně, někdy		2
Ne, nikdy		3

Díl E

25. Jaké je ekonomické postavení Vaší rodiny?

Vysoké		1
Průměrné		2
Nízké		3

26. Byl někdo z rodiny někdy bez zaměstnání?

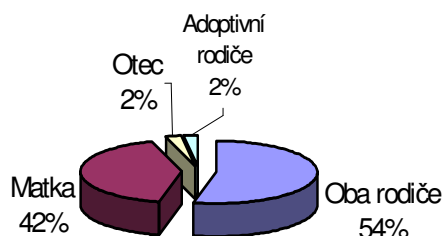
Ano		1
Ne		2

27. Domníváte, že současná péče státu o rodinu je

Velmi dobrá		1
Dobrá		2
Průměrná		3
Spíše špatná		4
Špatná		5

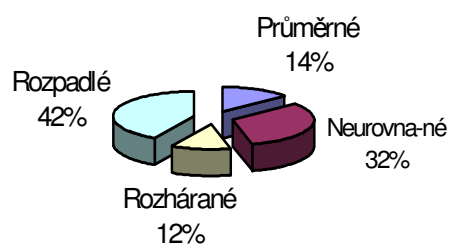
Kdo vás v dětství vychovával ?

Graf 1

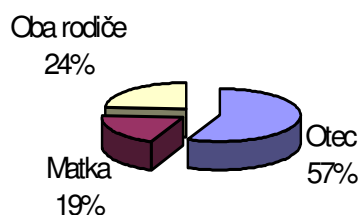
Jak hodnotíte manželství Vašich rodičů ?

Graf 2

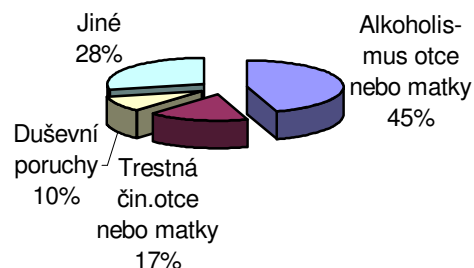
Kdo narušoval soužití v rodině ?

Graf 3

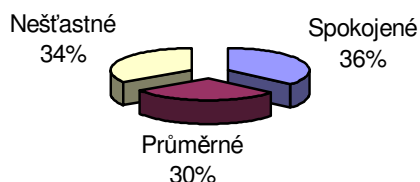
Vyskytly se v rodině nějaké negativní projevy ?

Graf 4

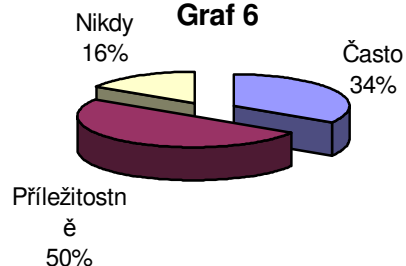
Jaké bylo vaše dětství ?

Graf 5

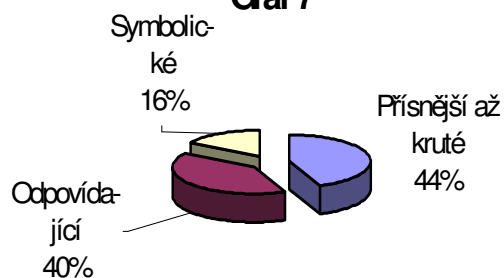
Jak často jste byl v dětství trestán ?

Graf 6

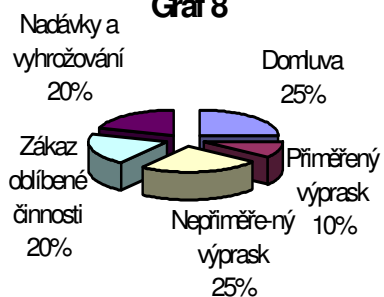
Pocit spravedlnosti uložených trestů.

Graf 7

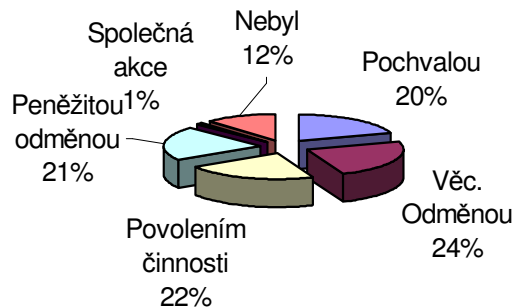
Konkrétní formy trestů v dětství.

Graf 8

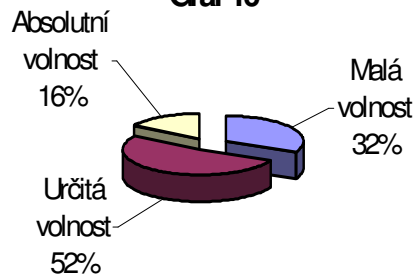
Jak jste byl v dětství obvykle odměňován?

Graf 9

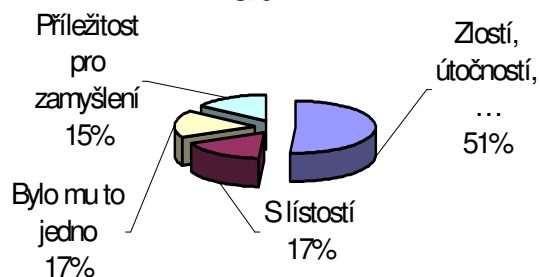
Míra volnosti při vlastním rozhodování.

Graf 10

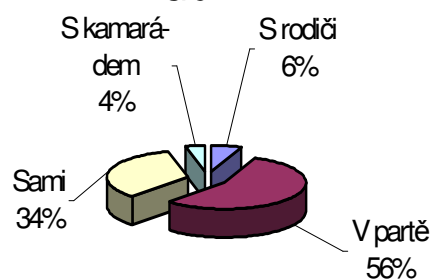
Jak jste reagoval na tresty ?

Graf 11

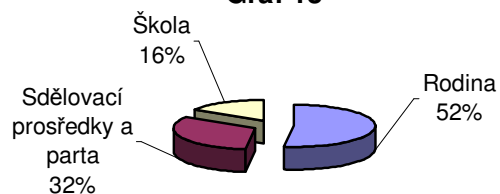
Jak jste trávil volný čas?

Graf 12

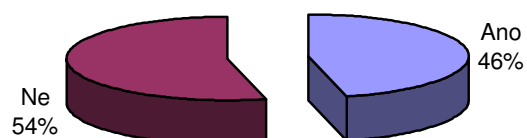
Vlivy na utváření názorů na svět.

Graf 13

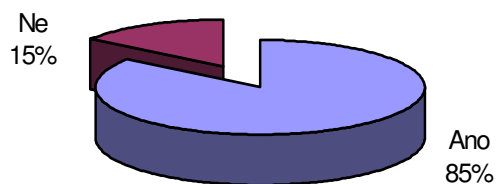
Utekl jste někdy z domova?

Graf 14

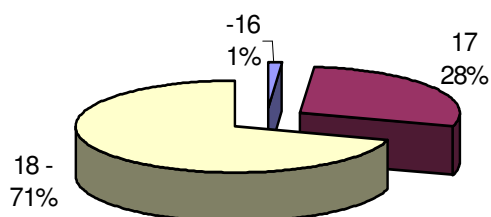
Dopouštěl jste se přestupků proti školnímu řádu?

Graf 15

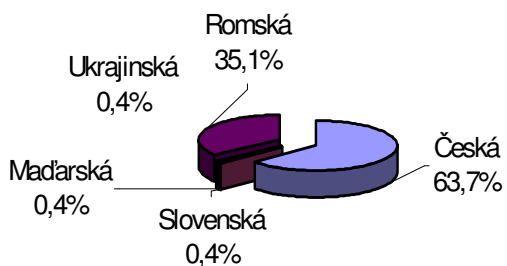
Věk mladistvých.

Graf 16

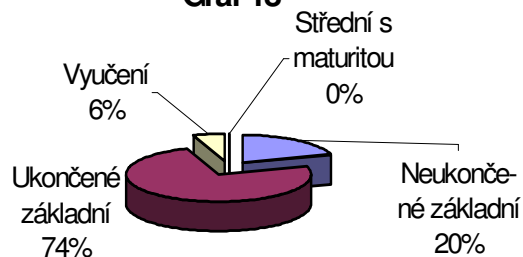
Národnost mladistvých.

Graf 17

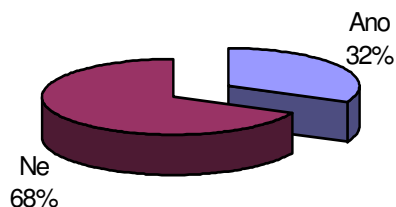
Dosažené vzdělání mladistvých.

Graf 18

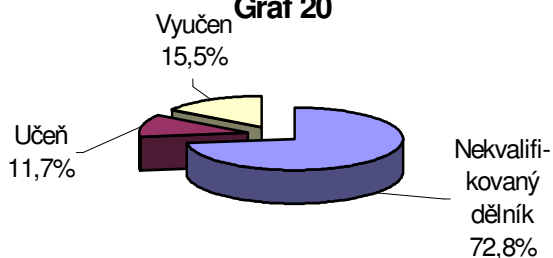
Byl jste někdy v nějakém kolektivním výchovném zařízení?

Graf 19

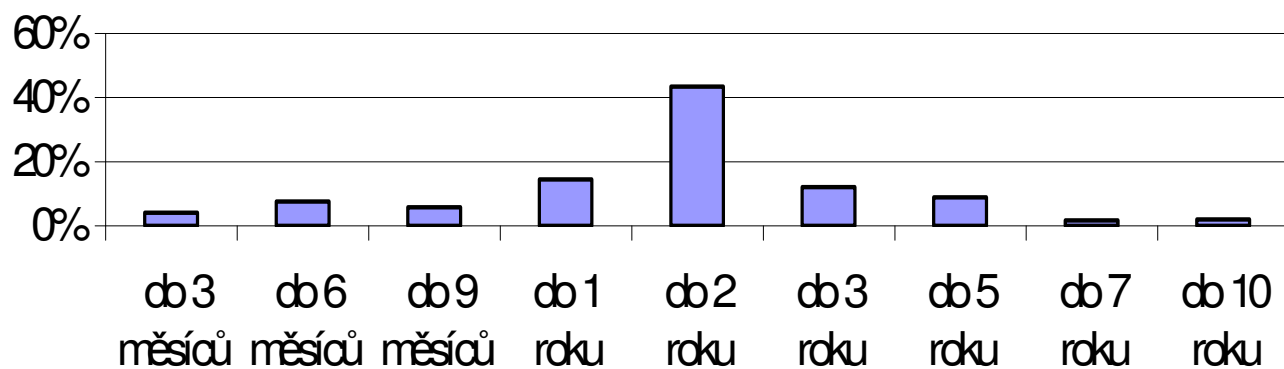
Původní povolání mladistvých.

Graf 20

Délka uloženého trestu.

Graf 21

Charakteristika trestné činnosti mladistvých.
Graf 22

